

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע"נ

ברוך דוב ז"ל בן יבלחט"א משה חיים ווידרא נ"י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ"ל

מראה מקומות רשפי אש

לע"נ מרים שיינדל צה יבלחט"א אפרים שמעון סינאוויץ

LAKEWOODDAFYOMI.COM

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייתך. רישיה דקרא (דברים ט"ז ג') "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מאמ"צ למען תזכור וגו', ויל"פ

בהקדם הנודע בשם האריז"ל שמי שנוהר ממשהו חמץ בפסח אין חטא בא על ידו, וכמבואר בזוה"ק פ' תצא רפ"ד ע"ב "מאן דנטיר לון מחמץ ושאר גופיה איהי נטיר מיצה"ד" וכו',

וזשה"כ "לא תאכל עליו חמץ וגו' למען תזכור" וגו', שע"י שלא תאכל חמץ תזכור כל ימי חייתך יום צאתך מאמ"צ בהירות הקדושה שנתגלה בפסח יהיה כך כל ימיתך. כל ימי חייתך להביא ימות המשיח. ר"ל כל ימי חייתך צריך ללכת במחשבה זו שיזכה לראות ימי המשיח, כמש"כ "לשכנו תדרשו וכאת שמה. (תפא"ש מהגה"ק מרדומסק).

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. בזה מרמוז ג' ענינים שאנו מודים להקב"ה עליהם, כמו שמסיים "כנגד ארבעה בנים דיברה תורה", ולכאורה יש להבין בהא דכתיב "וזהו כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם וגו' ויקוד העם וישתחוו", ופרש"י "על בשורת הבנים", הלוא זו היא שאלת הבן הרשע ומה זו בשורה שיהיה להם בנים רשעים, וגם מה זו בשורה שיולידו בנים, זה יתכן לאיש פרטי היא בשורה שיוליד בנים, אבל לאומה שלימה חלוא עולם כמנהגו נוהג שנושאים נשים ומולידים בנים, אך עיקר הבשורה היה להם שאף הבנים רשעים שיולדו להם לא ידחו מכלל ישראל לעולם, כמ"ש בזוה"ק (ח"א צ"ג א') "כתיב 'ועמך כולם צדיקים' והא כמה חייבין אית בהו בישראל וכו' אלא הכי תנא וכו' וכד אתגזרו עאלו בהאי חולקא טבא דקוב"ה דכתיב 'וצדיק יסוד עולם' כיון דעאלו בהאי חולקא דצדיק ודאי כולם צדיקים וכו' לעולם ירשו ארץ", וכן איתא בגמ' (סנהדרין מ"ד) בעצן "אע"פ שחטא ישראל הוא, אסא דקאי ביני חילפא אסא שמיה ואסא קרי ליה", אף שעבר על כל התורה ומשך בערלתו שרצה שלא יכירו בו שהוא מהול אעפ"כ א"ל יהושע "יעכרך ה' היום הזה", "היום הזה אתה עכור ויש לך חלק לעוה"ב", וגם איתא במשנה (שם צ'). ג' מלכים וד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב, ובגמ' (שם ק"ד:) "דורשי רשימות אמרו כולם באים לעוה"ב חוץ מבלעם", דורשי רשימות היינו שמשגיגים הרגשה למעלה משכל אנושי והוא רק

ברוך המקום וכו'. יעוין בבראשית רבה פס"ח: "מפני מה מכנין שמו של הקב"ה מקום" וכו', ובתנחומא ב' ר"פ וישב: "מעונה אלהי קדם", אין אנו ידועים אם מעונה הוא האלהים אם האלהים

הוא מעונה, כשהוא אומר 'יהי מעון אתה' [תהלים צ' א'] הוי הקב"ה מעונו של עולמו, ואין עולמו מקומו", ויעוין בתרגום הנקרא יונתן שמות י"ז ט"ו: "ניסא דעבד יאתרא' בגינו היא",

ובמכילתא שם, שהשתמשו במלת האתרא הארמית תחת כינוי מקום, ועמש"כ בתשבי ערך מקום ולא יתכן במלת אתרא. ויעוין בזהר בראשית כ"ה א "כבוד ה' שכינתא תתאה ממקומו שכינתא עלאה" כו', שם ויקהל ר"ז א "רזא דמלה דכתיב 'ברוך כבוד ה' ממקומו' כו', ודא איהי רזא דכתיב 'כי המקום אשר אתה עומד עליו' כו', וראה עבודה זרה נ"א סע"ב "אם כל המקומות גו' אם אינו ענין למקומות תנהו ענין לכלים", וה"נ באלו המושגים שאין ענינם שטח מקום תנהו ענין להדרגת כלים לאורות עליונים, ע' מורה נבוכים ח"א פ"ח, שזהו כנקטם ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה, וכן עדיין מחלוקת במקומה עומדת שר"ל במדריגתה, ועי ירושי תענית פ"ב סה"א וילקוט ריש מיכה כי הנה יוצא ממקומו, ממדת הדין למדת הרחמים.

ברוך הוא וכו'. עיין משנה סוף מדות: "ברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן, וברוך הוא שבחר באהרן ובניו" וכו', הרי סגנון כפילת "ברוך הוא", אמנם שמעתי שכאן היא רהיטא, ראש המסובים אומר ברוך המקום והמסובים עונים ברוך הוא, שוב אומר ראש המסובים ברוך שנתן תורה לעמו ישראל והם עונים שוב ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים. מכילתא ס"פ בא, ירושלמי פסחים פ"י ה"ד. כלומר ארבע כתובים הם, אי "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח היא לה' אשר פסח על בתי בניי" וגו' (שמות י"ב כ"ו), בי "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים" (שם י"ג י"ד), ג' "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו" וגו' (דברים ו' כ'), והד' בלי שאלת הבן (שמות י"ג ח') "מצות

נוהגין לומר פרשת ציצית שכתוב בה יציאת מצרים בקריאת שמע של ערבית, לפי שאינה נוהגת אלא ביום, כדאמרינן בברכות בפרק היה קורא בתורה (יד, ב) במערבא אמרי הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת, והיינו דקאמר רבי אלעזר לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. ויש מפרשים²⁹⁵ ולא זכיתי למצוא ראייה לדברי מן הכתוב לאומרה.

ברוך המקום שנתן תורה לישראל²⁹⁶ רז"ל²⁹⁷ כנו שמו של הקב"ה מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. כמו שנקרא ג"כ מעון, שנאמר (דברים לג, כז) מעונה אלהי קדם²⁹⁸. ותמצא כי מקום עולה למנין יהו"ה בחשבון הגדול, מנה הי' עשרה פעמים והה' חמשה פעמים והו"ו ששה פעמים והה' חמשה פעמים יעלה למנין מקום²⁹⁹. מפני שעתה הוא מתחיל לדרוש פסוקים אמר ברוך המקום וכו', כאדם שרוצה לדרוש ואומר בשם ה' אל עליון ואחר כך מתחיל לדרוש³⁰⁰. **שנתן תורה לישראל פירוש לדרוש הפסוקים הסמוכים**³⁰¹, שהרי מצאנו ארבעה פסוקים חלוקים זה מזה על שאלת דורות הבאים, ובכולם כתיב בן, ויש לתמוה מה אלו השאלות הארבעה, על כן דרשו רז"ל כי הם כנגד ארבעה בנים חלוקים זה מזה, אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לישראל. וא"ת סדר המקראות אינו כתיב כך, כי של חכם הוא כתוב בפרשת ואתחנן (דברים ו, ב), ושל רשע ושל תם ושל שאינו יודע לשאול כתובים בפרשת בא אל פרעה (שמות יב, כו; יג, ח-יד), אך של שאינו יודע לשאול הוא קודם לשל תם³⁰², והיה לו

רבינו. וע"ע תיקון חג הפסח לתלמידי הר"י וחכמי קטלוניה עמ' עב. ²⁹⁶. כ"ה בפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' קכה, וראה שבלי הלקט סי' ריח. ²⁹⁷. ראה בראשית רבה סח, ט. ²⁹⁸. ועי' פי' הריטב"א להגש"פ, וראה חוקת הפסח שם שהאריך והביא מפ"י רבינו יונה, ומהרמב"ם פ"א מהל' יסודי התורה ה"י. וראה גם תיקון חג הפסח שם. ²⁹⁹. ראה תורה שלמה בראשית כח, יא אות מז והערה שם בשם מדרש הביאור ומדרש החפץ, והגדה שלמה עמ' יח-יט. ³⁰⁰. ראה פי' הריטב"א. ³⁰¹. כ"ה בפ"י התפילות והברכות שם, וראה חוקת הפסח שהרחיב הביאור בדברי רבינו. ³⁰². היינו, סדר הפסוקים בפרשת בא הם 'רשע' (יב, כו), הודפס מאתר אוצר החכמה

במקום רבים'. ²⁹⁵. ראה רמב"ם בפיה"מ ברכות פ"א מ"ה 'לפי שלא היה בן שבעים, כי אם צעיר לימים, אלא שהיה מרבה להגות וללמוד ולקרנות לילה ויומם עד שחלשו כחות גופו ונזדקן, ונעשה כזקן בן שבעים שנה, והרי החלה בו הזקנה ברצונו כמו שנתבאר בתלמוד, לפיכך אמר בתמיהה אני על אף רוב השתדלותי והתחברותי עם החכמים לא זכיתי לדעת הרמז בכתוב על חובת קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא, וראה רשב"א וריטב"א ברכות יב, ב בשם הראב"ד, ומש"כ על דבריו, ובדברי המהדירים שם. וע"ע רבינו אפרים עמ' 221, וכן בהגש"פ חוקת הפסח עמ' פא-פב. וראה סידור ר"ש סופר בסדר ההגדה עמ' י מה שהעיר על פי' אבודרהם <מהזרת סור רא"ס> - ב / אבודרהם. זוד בו יוסף [עמוד 251] {726077}

חשבון זה עולה יפה עם השיטה המובאת בפרקי רבי אליעזר (מח), ששנות השעבוד היו רט"ו, ולא ר"י — כמקובל. ב. ב"א תנ"ו (ר"מ לטיף). ג. ב"א תנ"ח (רמב"ן). ד. ב"א תע"ח (רבינו חננאל, אצל רבינו בחיי, שמות יב, מ); לפי שיטה זו מונים את ת"ל השנים מלידת יצחק, ולא מברית בין הבתרים.

בספרות הכללית אנו מוצאים 14 דיעות; שונות זו מזו, ואף אחת מהן אין לה על מה לסמוך. המקדימה קובעת את תאריך היציאה בשנת ב"א ק"פ, והמאחרת — בשנת ב"א תשנ"ד. ראה בארוכה תו"ש, שם, עמ' 241—242.

לפי המקובל בספרותנו, יצאו בני ישראל ממצרים בחמישי בשבת, ט"ו בניסן, בשנת שני אלפים תמ"ח ליצירה (1313 לפני ספה"ג). אמנם יש קובעים את תאריך היציאה בשנת ב"א תמ"ט, ויש מזכירים את השנה: תמ"ז; וי"א: ת"נ. אולם ארבע שיטות הללו — חשבון אחד הוא, וההבדל ביניהן הוא במנין שנות היצירה, שהללו מקדימים והללו מאחרים. ראה תו"ש, כרך ט, עמ' 240; ועייך סדרי זמנים, לא"א עקביה, עמ' 53 ואילך.

אמנם אנו מוצאים בספרותנו עוד ארבע שיטות בדבר: א. שני אלפים תנ"ג (יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ב, טו, ב);

תאריך
יציאת
מצרים

פרק שנים ועשרים ארבעה בנים

ברייתא ד"ארבעה בנים" נמצאת במכילתא (ס"פ בא) ובירושלמי פסחים (י, ד) בשינויים.

בירושלמי:

במכילתא:

«תני ר' חיה, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה: בן חכם, בן רשע, בן טיפשי, בן שאינו יודע לשאול.»

«ארבעה בנים הם: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול.»

בן חכם מהו אומר: מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו? אף אתה אמור לו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים.»

חכם מה הוא אומר: מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו? אף אתה פתח לו בהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

בן רשע מהו אומר: מה העבודה הזאת לכם, מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה? מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל, אף אתה אמור לו: בעבור זה עשה

רשע מה הוא אומר: מה העבודה הזאת לכם? לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, אף אתה הקהה את שיניו, ואמור לו: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי

(1) וגם בילקוט שמעוני (בא, רכה), איתא: טיפש, במקום: תם. וכתב באו"ה (סימן לג): «ובמכילתא כתוב — במקום תם — טיפש». וראה רש"י לשמות (יג, יד): «מה זאת, זה תנוק טיפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת».

במכילתא :

בירושלמי :

ממצרים, לי ולא לך, אלו היית שם לא היית נגאל.

ה' לי, לי עשה, לאותו האיש לא עשה, אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להיגאל משם לעולם.

תם מה הוא אומר : מה זאת ? ואמרת אליו : בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים.

טיפש מהו אומר : מה זאת ? אף אתה למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת.

ושאינו יודע לשאול, את פתח לו, שנאמר : והגדת לבנך ביום ההוא וגו'.

בן שאינו יודע לשאול, את פתח לו תחילה.

אתכם אותנו הנה בשאלת החכם, בשני המקורות הנ"ל, הגירסא: אותנו², ולא אתכם כלפנינו בהגדה וכלשון הכתוב (דברים ו, כ). ובכת"י ההגדה (שבסמינר גויארק, 6120): „ויש גורסין באגדה: אשר צוה ה' א' אותנו, ואומרים, כי אע"פ שבפסוק כתיב: אתכם, לא בא בעל ההגדה לומר הפסוק כמשפט כשאר הפסוק, אך בא להודיענו איך היא שאלת [החכם], על כן אמרה בכל לשון, ולא יאמר אתכם, כרשע שאומר מה העבודה הזאת לכם".

ישאלוהו על כך. ועל כרחק צריך אתה לפרש כן, שאם לא כן יקשה, מכיון שפתח הכתוב בלשון יחיד: וכי ישאלך בנך, היה לו לסיים: אשר צוה ה' אותך. הרי מוכח מכאן, שאין זה לשון הבן, כי הוא יאמר: אותנו, אלא לשונו של משה רבינו ע"ה.

התשובה לחכם משיבים להלכות הפסח:

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. אולם הירושלמי מחליף תשובות החכם והתם, שלחכם משיבים: בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים, שלפנינו היא תשובתו של בן תם, ולתם (טיפש — בלשון הירושלמי) מלמדים הלכות הפסח³. ובנימוקי רבינו ישעיה (הובא ב"פני דוד" נד, א; וב"שמחת הרגל" 41א): „ועוד אני תמיה, דרשע שואל: מה העבודה הזאת לכם, והוא עונה לו: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן(!), מאי קא בעי ליה, ומאי קמהדר ליה? וי"ל, אע"ג דהאי איניש רשע הוא, בחכמה שואל, מפני שרואה שאנו אוכלים מן הפסח והחגיגה, והפסח אחר

ור"ד הופמן (בית ועד לחכמים, עמ' 17) מסביר את הדבר בטוב טעם ודעת, כי באמת שואל החכם: מה העדות וגו' אשר צוה ה' אותנו, כאשר הוא במכילתא ובירושלמי ובכמה כת"י עתיקים של ההגדה (ראה ח"ג והערות וציונים, לשורה 86); ומה שנאמר בתורה: אתכם, אין זה ממש לשון השאלה של הבן, אלא לשונו של משה שאמר לישראל, והכוונה: אתכם ולא אותי, שהרי משה לא יכנס לארץ ובניו לא

(2) ראה ש"ג אצל הורביץ (עמ' 73), שי"ג (פסחים, ד), ועיין „פני משה" על הירושלמי, שם.

(3) ראה מ"ש ר"ד הוסמן, שם.

הגדה של פסח <הגדה שלמה> / כשר, מנחם מנדל בן יצחק פרץ {עמוד 119} {726077}

יאכל וגוי' והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", ודרשו חז"ל שדי כתובים אלה מקובלים נגד ארבעה סוגים של בניס.

א' – החכם השואל מה העדות והחוקים

והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם [ובאמרו "אלהינו" הרי כולל עצמו עם כל ישראל, אמנם בירושלמי פסחים פ"י ה"ד ובנוסח הגדש"פ ברמב"ם מובא במקום אתכם "אותנו", ונראה

חֲכָם מָה הוּא אֹמֵר? מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם? וְאֵף אֶתָּה אָמַר לוֹ פְּהֻלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.

שלכן שינו מסגנון הכתוב שהפסוק מיירי בבני דור השני ליוצאי מצרים שהמה הילדים לא ראו יצ"מ ושואלים את אבותיהם שראו בעיניהם כל מעשה ה' במצרים, ובכן להם ישאלו מה העדות וגוי' אשר צוה ה"א אתכם, אותם ממש, אבל אנחנו בני הדורות שאחריהם, אשר אין הבדל בין דור הבנים לדור האבות שפיר יתכן יותר לומר אותנו, ה' – הרשע שאינו שואל כי אם הוא בזדון לבבו יאמר מה העבודה הזאת לכם והוציא עצמו מן הכלל, הג' – התם שמשתומם על התכונה הרבה והמנהגים המוזרים לו ושואל מה זאת, והד' – שאינו ידוע גם לשאול אשר צריכים להעירו על ההבדל בין אותו היום לשאר ימים.

משיב האב לכל אחד כמדתו, להחכם יאמר כל הלכות פסח החל ממצות התלויות בהכנות לפסח עד המצוה של אכילת אפיקומן שהיא האחרונה מההלכות המיוחדות לפסח (שו"ת הרשב"ש סי' תצ"ד), וכאלו כתיב אף אתה אמור לו כהלכות הפסח "עדי" אין מפטירין [כדמצינו בברכות י"ג ע"ב: "ארי" על לבבך בעמידה, והקשו על לבבך ס"ד, ומשני אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא", הרי שזהו מסגנון דרך קצרה להחסיר מלת עד כיון שמובנת מענינה], וכמפורש בקרא (דברים שם) "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה"א אתכם, ואמרת לבנך עבדים היינו וגוי' ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה" וגוי', וראה בילקוט שמעוני ס"פ בא שהביא הגי' "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח ואמור לו אין מפטירין" וכו', הרי כי הך דאין מפטירין היא אחרי שכבר אמר לו כהלכות הפסח.

ועמש"כ בכאר מרים, שהבאתי ממשנה דסוף מדרת שנקטו לשון זה "ברוך המקום ברוך הוא" גבי שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן וכו', ובדרוש הארכתי שכל בני ישראל בעצם מהותם הם כהנים כדכתיב "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", ואך במקרה החטא נלקח מהם הרשיון להשתמש בכהונה, ונשאר רק גבי בני אהרן שלא פגמו בעגל, אבל בתיקון השלם יוחזרו כל ישראל עצמיותם להיות ממלכת כהנים, וברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא פסול בזרע ישראל, ולכן הוקדם תואר זה לפני הזכרת הארבעה בניס כדברי הכהן הגדול הנ"ל שסוף סוף יתקנו כולם, וכמש"כ בהסה"ק לקוטי מהר"ן ח"א סי' ל' על אמרם "אברהם תיקן שחרית", שר"ל תיקן שחרית נטרקון ח'כם ר'שע ת'ם שאינו יודע, כולם תיקן אברהם אבינו.

חכם מה הוא אומר מה העדות וכו'. הרה"ק בעל אורח לחיים מזלוטשוב זצ"ל בפרי חיים שעל ההגדש"פ

כמו רושם, דאנשי כנסת הגדולה אמרו עליהם שאין להם חלק לעוה"ב ע"פ השגת השכל האנושי, ורק הדורשי רשימות אמרו שיש להם חלק לעוה"ב מחמת שהם מזרע ישראל ואע"פ שחטא ישראל הוא ולא ידח

ממנו נדח, ועל הבשורה הזאת היו שמחים, ועל זה נאמר "ויקוד העם וישתחוו" על בשורת הזרע שהובטח להם שיהיה לזרעם קדושת ישראל לעולם, והנה ברוך המקום מרמו לבן חכם

שהוא משכיל בתורה ויש לו הכרה בכבוד מלכותו ית"ש, וע"ז מרמז תיבת "המקום" ושואל בדרך חכמה שרוצה להשיג טעם וחיות בקדושת מצות התורה, וע"ז באה התשובה "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" היינו שתכניס בו חיות הדברי תורה שלא תפיג טעמו ממנו, וברוך המקום היינו שיש לנו השגה בשכל אנושי בטעם וחיות כבוד קדושתו ית"ש, ועל שאלת הבן הרשע באה התשובה "אלו היה שם לא היה נגאל", אבל אחר שגאל אותנו השי"ת ועשה אותנו לאומה ישראלית מעתה כיון שהוא נולד מישראל ונימול לשמונה ימים לא תועיל לו רשעתו להוציא עצמו מכלל ישראל אע"פ שעשה תועבות ואע"פ שחטא ישראל הוא ויהיה לו תיקון על מעשיו, וע"ז מרמז "ברוך הוא" בלשון נסתר, שתיבת הוא מרמז על העתיד שנעלם משכל אנושי, כי אין שום השגה בשכלנו איך יוכל הרשע לבוא לידי תיקון אבל השי"ת שהוא למעלה מהשגתנו הבטיחנו שלא ידח ממנו נדח, ועל ענין התם מרמז "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל" כי ע"י הדברי תורה תוכל להכניס גם בהתם דעת להיות לו השגה קצת בקדושתו ית"ש, ועל ענין שאינו יודע לשאול מרמז ג"כ תיבות "ברוך הוא" שלזה ג"כ אין השגת שכל אנושי להשיג איך צד קדושת ישראל בנפש בור שלגמרי אין בו דעת לשאול ואין לו שום הרגשה בקדושתו, ורק מצד השי"ת שהוא למעלה מהשגת שכל אנושי הבטיחנו שגם נפשות ההם ג"כ מכלל ישראל יחשבו ויוכל גם בנפשם להכניס קדושה, ואת פתח לו כי יש בו ג"כ קדושת ישראל (פרי צדיק מהגה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין זצ"ל).

פרשת משפטים

פרק כא

א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.

ראיתי חכמינו הקדושים מפרשי התורה בדעות חלוקות אם יש סדר למשפטים ולדינים התוריים שנוכרו בתורה אם לא ורובם חשבו שאין להם סדר כל עיקר עד שמהקדמונים אמרו שלא דרשינן סמוכים וקצתם אמרו שאין סדר למשנה ולכן לא הקפידו לתת טעם בקדימת המשפטים האלה זה לזה. ואותם שהשתדלו לתת בזה טעם וסברה מה היו כמתנבאים איש כל הישר בעיניו ידבר בדמות דרש וטענות דמיוניות וכל המעיין להאמין בם או להכחישם כרצונו.

האמנם למה שראוי שתשפוט בזה הסברה הישרה הוא שיש סדר למשנה ומוקדם בלמוד התוריי כי אין ראוי ליחס לו יתברך השופט כל הארץ בתורתו דופי וגנאי מהבלתי סדור שאין ראוי ליחסו לקטן שבחכמים המחברים ספרים. וגם אותם הקדמונים שאמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה ושאין סדר במשנה לא אמרו כן בענין אחד בעצמו שלא יקדם בלמוד הקודם בסדר אלא בקדימות הזמניוטי אמנם בקדימת הדברים לפי גדריהם ועצמם הגה זה ממה שראוי שנשיגח בו מאד. והואיל ונתנה רשות לכל אדם לדרוש סמוכים אענה גם אני חלקי. וכיון שנתבאר הפלגת הסדור בספורי התורה אשר פרשתי עד פה בשלם שבאופנים כן ראוי שנשער בדינים ובמשפטים האלהים האלה שלא נפלו במקרה ולא נזכרו כפי ההודמן ולכן אבחר דרכי בסדורם וקשורם:

ואומר כי הגה בסוג המצות התורייות נמצאו מינים מתחלפים כי יש מהן שנקראים עדות הם המצות המעידות על האמונות האמתיות ונפלאות השם כשבת ומצות הפסח והמצה וחג הסוכות והדומים להן שטעמן ידוע שהם לזכרון מעשי השם הנוראים. ויש מהמצות מין אחר נקרא חוקים שטעמם וסבתם נעלמים ממנו ולא ידענום

ולכן אמרנו שהם חוקי המלך וגזרותיו. ושני המינים האלה מבואר בהם החלוף וההבדל שיש במצות האלהיות מדתות בני כנען ותורותיהם כי הם שמו אותותם אותות ושקר המה מעשה תעתועים אמנם האלהיות עדות ה' נאמנה.

אבל המין הג' מהמצות והוא במשפטים ובדינים שבין אדם לחבירו כבר יחשוב חושב שאין יתרון למשפטים האלהיים על המשפטים האנושיים ההסכמיים שמניחים בני אדם בקבוציהם ויקשה אם כן מאמר המשוורר (תהלים קמו יט-כ) מגיד דברין ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום שאין קבוץ בבני אדם שלא יהיה ביניהם משפטים. ובאלה שמות רבה (ל כט) אמרו מאי דכתיב (תהלים צט ה) ועוז מלך משפט אהב אמר משה לישראל הרי נתן לכם הקדוש ברוך הוא את תורתו אם אין אתם מקבלים את הדינים הרי הוא נוטלה מכם למה שלא נתן לכם את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינים שנאמר ועוז מלך משפט אהב.

ואיך יתכן זה בענין המשפטים משור עד חמור עד שה עד שלמה ועסקי בני אדם שעליהם נאמר (שם לט ז) אך הבל יהמיון יצבור ולא ידע מי אוספם ומה המעלה הזאת למשפטי ה' אמת על מה שהיה במצות בני נח ומשפטי שאר האומות שעליהם נאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כאלו היתה ידיעה העליונה נתנה האלהים להם לבדם. ואמרו חז"ל (גיטין פח:) לפניהם ולא לפני הדיוטות.

ומה שראוי שיאמר בתשובת זה הוא שהמשפטים האלהיים יובדלו משאר המשפטים של בני נח ושל שאר האומות בשני הבדלים עצומים. האחד מצד טבע המשפטים עצמם שהאלהיים כוללים דברים אחדים מה שלא ימצאו במשפטי האומות. והשני מצד הגמול והשכר הנתן לשומר המשפטים האלהיים מאדון הכל יתברך שמו מה שאין כן במשפטים ההסכמיים מבני אדם כי אין בהם זולת תקון המדינה והקבוץ ואין בהם שכר ולא גמול נתן מהאלוה יתברך על שמירתם זולת תועלת עצמם.

חכם מה הוא אומר: מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח: אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומין.

בטעם כבר זכרתי טעם היות פרשת ה"חכם" אחרונה בספר משנה תורה בסוף סדר ואתחנן¹, שזכר אותו ראשונה מפני מעלת חכמתו, כי "כבוד חכמים ינחלו"², וגם מפני שלימות תשובתו שנזכרו בה כל ארבע הסיבות כמו שיתבאר. ואין ספק, שפשט המאמר "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם" — על כל מצוות התורה ועדותיה משפטיה וחוקותיה היתה השאלה. וכבר פירשתי אותה פרשה כפי פשוטה במרכבת המשנה אשר לי — פירוש ספר משנה תורה אשר עשיתי³. האמנם, ראה המגיד שהיה ראוי לדרוש אותה שאלה והפרשה כולה על עניין מצות הפסח בפרט, לפי שתוכן השאלה וכוונתה יראה מדברי התשובה, וכיוון שהתורה השיבה שמה לאותה שאלה⁴: "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים", מורה שהשאלה על מצות הפסח בפרט היתה. ומצא עוד לזה ראיה אחרת ממה שאמר בסוף התשובה⁵: "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו", כי מאשר אמר בלשון יחיד "את כל המצוה הזאת" מורה שהיא מצוה פרטית, ושלא היה שואל על כל המצוות, כי אם על מצות הפסח בלבד. אמנם להיותו בן חכם רצה להראות את חכמתו, באומרו שהיה במצוה הזאת חלק שהם "עדות", כמו עניין ה"מצה" שהוא זכר למהירות הגאולה והיציאה בחפזון ממצרים⁶, ועניין ה"פסח" שהוא זכר למזל טלה שנלקה בלילה הזה⁷ ועשה בו ה' שפטים⁸ ואת בתינו הציל⁹, וגם עניין ה"מרור" שהוא זכרון שמררו המצריים את חייהם של ישראל בעבודה קשה¹⁰, הנה כל זה הוא מחלק ה"עדות". ויש במצוה הזאת גם כן מכלל ה"חוקים" במה שצוה¹¹: "כבית אחד יאכל לא תוציאו מן הבשר וגו' ועצם לא תשברו בו" וגו', שכל זה הוא מה"חוקים" שאין טעמם נודע אלינו¹². גם יש בזאת

1 דברים ו כ. 2 ע"פ משלי ג לה. 3 סביוניטה שי"א, (החל לחברו בשנת רל"ב, והשלימו כעבור כ"ה שנה). 4 דברים ו כא. 5 שם שם כה. 6 כפי שאמר ר"ג מצה זו על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ שנאמר "ויאפו את הבצק וכו' ולא יכלו להתמהמה" (שמות יב לט). 7 כפי שביאר רבינו באריכות עמ' רל ("פסח על שום מה"). 8 כמאמר הכתוב "ובאלהיהם עשה ה' שפטים" - במדבר לג ד. והוא מה שנאמר בשמות יב ב: "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'", וראה מש"כ מהדיר בריטב"א הערה 107. 9 שמות יב כז. 10 שם א יד. 11 שם יב מו. 12 ועי' ריטב"א ואעפ"י שטעמו מפורש בקבלה, כי אעפ"י שאכלו המצריים את ישראל לא שברו את עצמותיהם ולא כילו אותם, וכי תמיד היו מצויינין שם במיטב הארץ (פירוש = שהיו

המצוה חלק מה"משפטים", והוא¹³: "כל עדת ישראל יעשו אותו, וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו', כל ערל לא יאכל בו", שכל זה משפט ישר, לפי שלא נעשה הנס כי אם לבני בריתו של אברהם אבינו והבנים בניו. הנה אם כן היתה שאלת הבן החכם על מצות הפסח בכל חלקיה כפי צורתה עצמית, והוא המורה על חכמתו בדיני התורה והמצוות.

תשובת
התורה
לשאלת
בן החכם

האמנם, ראה המגיד שבננו זה היה חכם ירא וסר מרע¹⁴, לפי שתחילת דבריו היא: "אשר צוה ה' אלהינו אתכם", ר"ל: שהיתה שאלתו אחרי ההודאה שהמצוה היא אלהית מפי הגבורה ניתנה לאבות, ולכן שאל על טעם חלקיה, למה היה חלק ממנה מסוג ה"עדות" וחלק מסוג ה"חוקים" וחלק מה"משפטים", והיה ראוי שתהיה המצוה בכל חלקיה אם מסוג ה"עדות" או מה"חוקים" או מה"משפטים". ולכן היתה התשובה מכוונת לכל חלקי השאלה. כי הנה על מה ששאל טעם חלק ה"עדות" השיבו: "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו ממצרים ביד חזקה ויתן אותות ומופתים", ר"ל: שהיה ה"מרור" זכר לעבדות, וה"מצה" זכר לחפזון הגאולה, וה"פסח" רמז לאותות והמופתים גדולים ורעים שנתן ה' בפרעה ובכל מצרים ובכל ארצו שהיא מכת בכורות, ולזכרון ועדות האמיתיות האלה היו ה"עדות" אשר במצוה הזאת. ולעניין חלק ה"משפטים" השיבו: "ואותנו הוציא משם", ר"ל: ראוי הוא ומשפט ישר שכל בן נכר וכל ערל לא יאכל בו, ושתהיה המצוה פרטית לכל עדת ישראל בעלי ברית אברם, לפי שאותנו הוציא משם ולא אומה אחרת. ולעניין ה"חוקים" השיבו: "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה", שהם הדברים שבאו במצוה הזאת שלא ידענו טעמם, אבל תועלתם מבואר שהוא — "לטוב לנו כל הימים", שהוא הטוב הנצחי המיוחס לנפש, "ולחיותנו כיום הזה" — באורך החיים הגשמיים. ולפי שלא יחשוב שהשכר כולו הוא בשמירת ה"חוקים" ולא בשמירת ה"עדות" וה"משפטים", אמר עוד: "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו", כלומר: שהשכר יקובל מפני כללות המצוה בכל חלקיה, כמו שהמורכב הוא יותר שלם מכל אחד מפרוטיו. הנה אם כן ביארה התורה המצוה הזאת בכל ארבעת סיבותיה: אם ה"חומר" — באומרו: "את כל המצוה הזאת", ואם ה"צורה" — במה שפרט עדותיה ומשפטיה וחוקותיה, ואם ה"פועל" — אומרו: "ויצונו ה'", ואם ה"תכלית" — באומרו: "לטוב לנו כל הימים ולחיותנו כהיום הזה".

מקובצים במקום אחד בארץ גושן ומשו"כ נצטוו לאכול את הפסח בחבורה אחת). 13 שם

תשובת
המגיד
לשאלת
בן החכם

ואמנם מאמר המגיד: "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח" וכו', אין עניינו שלא יתן את הבן החכם אותה התשובה המספקת שנתנה התורה, אבל יאמר שבעבור שהבן החכם הזה התגאה בחכמתו לעשות חילוקים במצוה הזאת, שלכן, מלבד מה שהשיבתו התורה, לבל יהיה חכם בעיניו, אף אתה אמור לו כהלכות הפסח, ר"ל: עוד מלבד מה שכתוב בפרשה, אמור אתה לו שאר הלכות הפסח עד הדבר האחרון ממנו שהוא: "אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומין"¹⁵, והיא משנה בערבי פסחים¹⁶, ועניינה שאחרי אכילת הפסח לא ישאלו¹⁷ ולא שיוציאו ויתנו לפניהם עוד מיני מאכלים אחרים, אבל תהיה אכילתו באחרונה כדי שישאר טעמו בפה¹⁸. והכל כדי שלא ישתכח יציאת מצרים, אבל תיקבע בלב לעולם¹⁹. ומלת "מפטירין" מלשון "יפטירו בשפה" שהוא עניין דיבור²⁰. והכלל העולה, שבזה ידע וישכיל השואל עם כל חכמתו ש"עוד לאלוה מילין", ושיש במצוה הזאת "כפלים לתושיה"²¹ יותר משאלתו, על דרך "תן לחכם ויחכם עוד"²². וכמה שפירשתי בזה הותרו הספיקות אשר בשערים כ"ה וכ"ו.

15 ראה בהגדה שלמה מבוא פרק 22 שהביא כ"י מדרש הביאור, ובהגדת כ"י תימן שהגירסא היה "עד אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין" ולפירוש רבינו מבוארת הכוונה: שיש להוסיף לחכם עד הדבר האחרון שהוא "אין מפטירין". 16 קיט ב. 17 לא ישאלו עוד דברי מאכל. 18 ראה פסחים קיט ב. 19 ראה ארחות חיים סדר ליל פסח סי' כח. לפי שאנו חייבים לספר ביציאת מצרים כל הלילה על כן צריך שישאר טעם מצה בפיו. 20 ע"י אבודרהם מפטירין - לשון פתיחת פה לדיבור, מלשון "יפטירו בשפה יניעו ראש"

(תהלים כב ח). 21 איוב יא ו. 22 משלי ט ט.
הגדה של פסח עם פירוש זבח פסח / אברבנאל, יצחק בן יהודה {עמוד 141} (726077)

הב', להרשע יענה קשות, כי "זומם רשע לצדיק וחורק עליו שניו" (תהלים ל"ז י"ד) וכתוב (שם נ"ח ז') "אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתוץ היי", ועיין ב"יק כ"ז סע"ב "שבור את שניו ואמור לו שלי אני נוטל", וראה בגמ' נדה ע"ב ע"א "מדבר יכס את שנושכים" וכו', ובכך השיבהו כמדתו רשע יראה וכעס שניו יחוזק ונמס, ששיב לו תשובה נמרצת עד ששניו כהות, ראה רש"י תענית ז' סע"ב ד"ה "קחה הברזל", ועוד זאת בנקטס הקחה את שניו אשמעינן הלכתא רבוותא שכיון שהוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אסור ליתן לו מן הפסח כמבואר בפסחים צ"ו ע"א, והנה הפסח היה צלי וכבר אמרו בשבת ק"י ע"א דבשרא שמנא אגומרא בסיס ריחא וכל דאית ליה

ריחא ואית ליה קיוהא אם לא אכיל מניה עי' כתובות ס"א ע"א, ובכך כיון שאסור ליתן לו מצלי הפסח הרי שניו קהות, וראה בבא קמא צב, ב"שיתין תיכלי מטייה לככא דקל חבריה שמע ואל אכל", כאמרם במדרש שה"ש פ"א ג' "נרדי נתן ריחו", שהיתה נפשם קוהא לאכול אמרו למשה תן לנו לאכול ומשה אמר להם כך אמר הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו וכו' וזה הקחה את שניו, ומבואר בקרא (שמות שם) והיה כי "יאמרו" אליכם מה העבודה הזאת לכם, לא ישאלו אך יאמרו מה שבלבם הם, ואמרתם זבח פסח היא לה' וגו', לא כתבה תורה "ואמרתם לבנכם" כגבי שאלת החכם דכתיב "ואמרת לבנך" "ואמרת אליו", כי לרשע לא צותה תורה להשיב, אפיקורוס ישראל שאני (סנהדרין ל"ח ע"ב), אך תאמרו לעצמכם ולכשרים כמותכם זבח פסח היא לה', ובעבור זה עשה הי' לי ולא לו, בנסתר, שאל תתווכח עמו לומר ולא לך, אל תסתכל בפניו ואל תפן אליו.

להתם ענה כפי הבנתו: "ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו הי' ממצרים מבית עבדים", אבל הבן היניק האיניו יודע עוד לשאול, הוא עודנו כרוך אחרי אמו, היא האם הישראלית תוכל לספר לבנה ענין החג ולהבינו כפי השגתו, עליה צותה תורה את פתח לו.

הגדה של פסח < באר מרים, קהלת משה > / מרגליות, ראובן בן משה {עמוד 33} {726077}

כותב בזה"ל: "שמעתי מהרב החסיד מו' אברהם זלה"ה בהה"מ [ממזריטש] זלה"ה, דהנה האדם צריך לתקן שבע מדות דהיינו אהבה ויראה וכו' כל מדה ומדה בפרטות וכל מדה ומדה כלולה משבע והם מ"ט בפרטות, ואח"כ שורה עליו שער הנו"ן והוא עולה המחשבה בינה, וביצ"מ היה תיכף התגלות שער הנו"ן בינה ובו היה הנס [כמש"כ "וחמשים עלו בני מארץ מצרים"] ואח"כ נלקח מאתם הארה זו וציוה אותם לספור ספירת העומר מ"ט יום כדי לתקן כל מדה ומדה בפרטות ונמצא היה גדלות קודם לקטנות, עכ"ד. והנה איתא שהאבות קיימו התורה עד שלא ניתנה ויעקב אבינו היה מניח תפילין במקלות, ר"ל שקיימו פנימיות התורה בעובדות אחרים ואינם מצמצמין כ"ב כאשר התורה אצלינו

רְשַׁע מַה הוּא אוֹמֵר? מַה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? לָכֶם וְלֹא לּוֹ. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, כְּפָר בְּעִקְרוֹ. וְאִף אֶתְּהָה הִקְהָה אֶת שְׁנָיו, וְאָמַר-לוֹ: בְּעִבּוֹר זֶה, עָשָׂה יי לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לּוֹ, אֱלוֹ הִיא שֶׁם לֹא הָיָה נִגְאָל.

תָּם מַה הוּא אוֹמֵר? מַה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֻזֵּק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים.

וְשָׂאִינוּ יוֹדַע לְשֵׁאוֹל, אֶת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ, בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם.

כצמצומין ושעורים, וז"ש "חכם מה הוא אומר מה העדות" וכו', ר"ל שרואה עצמו בגדלות גדול ובמוחין גדולים בפסח וע"כ הקשה מה העדות והחוקים וכו', ר"ל למה נתצמצם התורה כ"כ בחוקים ומשפטים אשר צוה וכו', כי יכולין לקיים פנימיות התורה בעובדות אחרים כמו האבות שקיימו התורה עד שלא ניתנה, "ואף אתה אמור לו בהלכות הפסח", ר"ל אמור לו הלכות וטעם של פסח למה נקרא פסח ע"ש הארת גדלות קודם לקטנות [מלשון פסח ודלוג], וע"כ "אין מפטירין" ר"ל אין אנו מפטירין ממעשה המצות והחוקים אשר צונו הש"י כצמצומין משום ש"אחר הפסח אפיקומין", ר"ל לאחר הפסח תלקח התגלות הארה ראשונה דגדלות, וזהו אפיקו מן כי הלחם היורד מן השמים נקרא מן ותיכף אחר הפסח תלקח הארה זו דגדלות ותהיה בקטנות השכל ונצטרך למעשה המצות והחוקים כמו שהם עתה מצומצמין, וזה [תשובת] שאלת החכם שרואה עצמו בגדלות השכל", עכ"ל.

ואף אתה הקחה את שניו. יתכן שרמו ללה"כ יחזקאל י"ח ב' "אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה", לומר שאם שיני בנים תקהינה יש לו להאב לפשפש במעשיו הוא, אם אין הוא החייב כי בוסר אכל.

וַיֹּאמֶר לוֹ: בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

פירוש הגר"א

חפלה שישיצו לרשע ושידברו עמו כלל.
רק אמרה התורה שתאמרו בדרך כלל
ואמרתם זבח פסח כלומר שמנוה לומר
זבח פסח הוא לה' וזה כתוב לקמן
בהגדה פסח זה שאנו אוכלים וכו'
שנאמר ואמרתם זבח וגו' כי זה שייך
למשנת ר"ג וכאן לחירון הרשע אמר
שאף אתה הקהה את שניו כלומר בזה
שלא תשיצ לו כלל ולא תדבר עמו רק עם
האחר היושב אתך כי מסתמא יש לו עוד
בני בית וזה האחר לא שאל כלל לכן משיצ
לו תירון של שאינו יודע לשאול כלומר
להאחר היושב אתך, בעבור זה עשה ה'

את עצמו מן הכלל כפר בעיקר כלומר
וכפר בעיקר שלא הזכיר שם שמים:
אמור לו בעבור זה וכו'. הענין מה
שמשיצ כאן בעל הגדה התירון של שאינו
יודע לשאול ואינו משיצ התירון הכתוב
בו על קושיא זו של שאלת הרשע כמו
שכתוב בפ' זא וכי יאמרו בניכם מה
העבודה וכו' ואמרתם זבח פסח. דהיינו
שדקדק בעל הגדה פסוקי התורה שכל
התירונים של הג' בניס כתיב והגדת לבנך
ואמרת אליו ואמרת לבנך וכאן אלל שאלת
הרשע לא כתיב לא לבנך ולא אליו רק
ואמרתם זבח פסח והיינו שאין התורה

ש י ח י צ ח ק

עמו בדברים כלל [כי בטח ישתמט ויאמר לא כך אמרתי אלא כך] אך
"הקהה את שיניו" והראה לו כי בנת לרעו. וכונתו אפס על טענתו הגלויה:
למה הטורח הגדול אחרי שהוא רק לזכר בעלמא, ענה כסיל באולתו בדברים
מפורשים ואמר לו, כי טעות גדולה לחשוב מעשי המצות רק כטפלים, אך
נהפוך הוא "בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים" כי כל ענין ירידת
ויציאת מצרים היתה רק הכנה לקיום המצות.

וזו ע"פ המבואר לחוקרי הלשון ההבדל שבין מלת "בגלל" ובין מלת
"בעבור" כי בגלל הוא להורות הנמשך מסבה הקודמת ובעבור
מורה התקשרות עם הסבה המאוחרת. למשל: רז"ל אמרו: "לעולם אל ישנה
אדם את בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת נתגלגל הדבר
וירדו אבותינו למצרים", הנה כאן שייך לשון "בגלל", בגלל שני סלעים
מילת ירדו אבותינו למצרים, אפס אם יאמר: "בעבור שני סלעים מילת ירדו
אבותינו למצרים", יהיה המובן מזה, כי ירדו למצרים להשיג שם שני סלעים
מילת [כ"כ בס' הכתב והקבלה] ועל זה יורה אמרו: "בעבור זה עשה ד' לי
בצאתי ממצרים", כי ענין המצות מצה ומרור וכיו"ב המה תכליתיות
מכוונות לעצמן, וענין מצרים היה רק הכנה להן ולא סבתן, וכמו שאנו
אומרים בנוסח הברכה "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו

לִי, וְלֹא לוֹ. אֱלֹהֵי הָיְהָ שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:
 תָּם מַה הוּא אוֹמֵר: מַה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
 בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
 עֲבָדִים:

פירוש הגר"א

לי ולא לו כלשון נסתר כלומר על הרשע **לומר ולא לך:** אלו היה שם לא היה
 ואם היה מדגור עם הרשע היה לרין **נגאל.** כלשון נסתר והיה מאותם שממו

ש י ח י צ ח ק

כפרש"י בעבור שאקיים מצות "מצה ומרור" כי הן הנה התכליתיות מכל
 האותות והמופתים הגדולים ההם: "לי ולא לו אלו היה שם לא היה
 נגאל", אחרי כי מזלזל הוא בקדושת המצות בפרטיהן ודקדוקיהן וגם עתה
 היא כאלו לא נגאל, אחרי שאין לו התכלית ועוד לא נגאל מנטית הרוח
 הבהמי ולא התמכר לרצון ד'. וגם כפי המבואר שיצ"מ היא הכנה לגאולה
 העתידה, ואחרי שהוא כאלו לא נגאל ממצרים, ממילא לא יזכה לראות גם
 בכל הטוב אשר ייטיב ד' לישראל בגאולה העתידה. וזו התשובה עצמה
 משיבים גם ל"שאינו יודע לשאול", למען הקדים להשריש בלבו הדעות
 האמתיות בטרם ישאף אל קרבו הדעות הכוזבות.

תָּם מַה הוּא אוֹמֵר מַה זֹאת. כבר אמרנו כי התם אין לו לב רחב להקיף
 הרבה פרטים ולא ענינים עמוקים ואנו צריכים להושיט לו מועט
 המחזיק את המרובה, לכן ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים
 מבית עבדים, וכמאמר הלזה כבר נכלל הרבה מאד. ידוע לחוקרי הלשון כי
 המלות הבאות ראשונה באיזה מאמר, הן היותר עקריות ובהן תלוי כל כח
 הכובד של המאמר [עי' מלבי"ם על הכתוב "זאת אומרת זה בני החי וכנך
 המת" (מלכ"ס 6) ועל "אם לשלום יצאו תפשו חיים" (ט"ס כ)] וגם כן יותר נאות
 היה לכתוב: "ד' הוציאנו ממצרים בחזק יד" ומדשינה הסדר ואמר בחזק יד
 הוציאנו ד' כו', מבואר דכל נקודת כבוד המאמר הוא "בחזק יד", וכמ"ש:
 "או הנסה אלקים לקחת לו גוי מקרב גוי במסות ובאותות... וכיד חזקה
 ובזרוע נטויה", כי לולי זאת כבר יקרו הרבה מקרים בעולם אלה מתגברים
 ואלה נופלים, ולא היה כדאי להרעיש כל כך תכל ומלואה בגלל זה, אך
 העיקר הוא שנוי הטבע בכל חלקיו שמזה נתכררו לנו הדעות האמתיות, וכמו
 שהאריכו בזה הכוזרי הרמב"ן וזולתם. ועד"ז באו כל לשונות הכתובים, כמו:

הב', להרשע יענה קשות, כי "זומם רשע לצדיק וחורק עליו שניו" (תהלים ל"ז י"ד) וכתוב (שם נ"ח ז') "אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתוץ היי", ועיין ב"יק כ"ז סע"ב "שבור את שניו ואמור לו שלי אני נוטלי", וראה בגמ' נדה ע"ב ע"א "מדבר יכס את שנושכים" וכו', ובכך השיבהו כמדתו רשע יראה וכעס שניו יחזוק ונמס, ששיב לו תשובה נמרצת עד ששניו כהות, ראה רש"י תענית ז' סע"ב ד"ה "קחה הברזל",

ועוד זאת בנקטס הקחה את שניו אשמעינן הלכתא רבוותא שכיון שהוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אסור ליתן לו מן הפסח כמבואר בפסחים צ"ו ע"א, והנה הפסח היה צלי וכבר אמרו בשבת ק"י ע"א דבשרא שמנא אגומרא בסיס ריחא וכל דאית ליה

ריחא ואית ליה קיוהא אם לא אכיל מניה עי כתובות ס"א ע"א, ובכך כיון שאסור ליתן לו מצלי הפסח הרי שניו קהות, וראה בבא קמא צב, ב"שיתין תיכלי מטייה לככא דקל חבריה שמע ואל אכל", כאמרם במדרש שה"ש פ"א ג' "נרדי נתן ריחו", שהיתה נפשם קוהא לאכול אמרו למשה תן לנו לאכול ומשה אמר להם כך אמר הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו וכו' וזה הקחה את שניו, ומבואר בקרא (שמות שם) והיה כי "יאמרו" אליכם מה העבודה הזאת לכם, לא ישאלו אך יאמרו מה שבלבם הם, ואמרתם זבח פסח היא לה' וגו', לא כתבה תורה "ואמרתם לבנכם" כגבי שאלת החכם דכתיב "ואמרת לבנך" "ואמרת אליו", כי לרשע לא צותה תורה להשיב, אפיקורוס ישראל שאני (סנהדרין ל"ח ע"ב), אך תאמרו לעצמכם ולכשרים כמותכם זבח פסח היא לה', ובעבור זה עשה הי' לי ולא לו, בנסתר, שאל תתווכח עמו לומר ולא לך, אל תסתכל בפניו ואל תפן אליו.

להתם ענה כפי הבנתו: "ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו הי' ממצרים מבית עבדים", אבל הבן היניק האיניו יודע עוד לשאול, הוא עודנו כרוך אחרי אמו, היא האם הישראלית תוכל לספר לבנה ענין החג ולהבינו כפי השגתו, עליה צותה תורה את פתח לו.

הגדה של פסח <באר מרים, קהלת משה> / מרגליות, ראובן בן משה {עמוד 33} {726077}

כותב בזה"ל: "שמעתי מהרב החסיד מו' אברהם זלה"ה בהה"מ [ממזריטש] זלה"ה, דהנה האדם צריך לתקן שבע מדות דהיינו אהבה ויראה וכו' כל מדה ומדה בפרטות וכל מדה ומדה כלולה משבע והם מ"ט

בפרטות, ואח"כ שורה עליו שער הנו"ן והוא עולה המחשבה בינה, וביצ"מ היה תיכף התגלות שער הנו"ן בינה וכו' היה הנס [כמש"כ "וחמשים עלו בני" מארץ מצרים"] ואח"כ נלקח מאתם הארה זו וציוה אותם לספור ספירת העומר מ"ט יום כדי לתקן כל מדה ומדה בפרטות ונמצא היה גדלות קודם לקטנות, עכ"ד. והנה איתא שהאבות קיימו התורה עד שלא ניתנה ויעקב אבינו היה מניח תפילין במקלות, ר"ל שקיימו פנימיות התורה בעובדות אחרים ואינם מצמצמין כ"ב כאשר התורה אצלינו

כצמצומין ושעורים, וז"ש "חכם מה הוא אומר מה העדות" וכו', ר"ל שרואה עצמו בגדלות גדול ובמוחין גדולים בפסח וע"כ הקשה מה העדות והחוקים וכו', ר"ל למה נתצמצם התורה כ"כ בחוקים ומשפטים אשר צוה וכו', כי יכולין לקיים פנימיות התורה בעובדות אחרים כמו האבות שקיימו התורה עד שלא ניתנה, "ואף אתה אמור לו בהלכות הפסח", ר"ל אמור לו הלכות וטעם של פסח למה נקרא פסח ע"ש הארת גדלות קודם לקטנות [מלשון פסח ודלוג], וע"כ "אין מפטירין" ר"ל אין אנו מפטירין ממעשה המצות והחוקים אשר צונו הש"י בצמצומין משום ש"אחר הפסח אפיקומין", ר"ל לאחר הפסח תלקח התגלות הארה ראשונה דגדלות, וזהו אפיקו מן כי הלחם היורד מן השמים נקרא מן ותיכף אחר הפסח תלקח הארה זו דגדלות ותהיה בקטנות השכל ונצטרך למעשה המצות והחוקים כמו שהם עתה מצומצמין, וזה [תשובת] שאלת החכם שרואה עצמו בגדלות השכל", עכ"ל.

ואף אתה הקחה את שניו. יתכן שרמז ללה"כ יחזקאל י"ח ב' "אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה", לומר שאם שיני בנים תקהינה יש לו להאב לפשפש במעשיו הוא, אם אין הוא החייב כי בוסר אכל.

הודפס מאתר אוצר החכמה

ושאינו יודע לשאול את פתח לו. מי שהוא יודע בעצמו שאינו יודע, את פתח לו מן א' עד ת', לו נפתחו כל השערים. (דברי חיים מהגה"ק מסנץ זצ"ל).

מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו'. בהגדש"פ

תפארת אי"ש כותב להבין מאי נפ"מ לנו לידע מה שהיו נוהגין אבותינו מתחילה, היא דבא לרמז דאע"פ שח"ו יארע אדם שעבר על כל עבירות שבעולם ולבו מתחיל להיות דופק לשוב בתשובה אז לא יפול ולא יתיאש עצמו חלילה כמש"ג כי לא ידח ממנו נדח", "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", כי ע"י עבודה של תשובה נהפך האדם ממהות למהות כמש"כ הרמב"ם בפ"ז מהל' תשובה ה"ו "אמש היה זה שנאווי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד" וכו' עכ"ל, ובדרוש אגדה הבאתי ראייה דהוי שינוי גופא ממש מגמ' מכות כ"ב ע"א "המרכיב שור פסולי המוקדשין לוקה שנים וכו' עשאו הכתוב כשני גופין", שמבואר בה כי בשעה שהאדם מקדיש שורו הוי אשתני גופא דשור, ואם מנהיגו אפי' עם מינו הוי

כלאים, ועיין בתמורה ג' ע"ב "מימר בדבורו עביד מעשה" וברש"י "שעושה מחולין קדשים", שלכאורה הן העיקר בזה שרוצה לעשות מקדשים חולין ולמה נקט רש"י מה שעושה מחולין קדשים, מוכח משום דזה הוי אשתני גופא ושינוי השם מרשע לצדיק כשינוי מעשה דמי, ב"ק ס"ו ע"א, והארכתי שם הרבה באמרי נועם ת"ל.

ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אתו. גם זה הוא משבח המקום וטובותיו עלינו, שע"ז נפרד עשו מאתנו ומחל ליעקב כל חלקו בא"י ובקדושה. (שם משמואל מהגה"ק מסוכטשוב זצ"ל).

ברוך שומר הבטחתו לישראל. המפרשים תמהו מה שבח הוא שהבורא ית' קיים הבטחתו והרי אף בו"ד איש אמונים עומד כדיבורו ומקיים הבטחתו, והנראה שמצינו שהבורא ית' אמר לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך" וגו' ולא פורש איזה זרע אם מישמעאל אם מיצחק, ועל זה אנחנו מודים ומשבחים ששמר אותה

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום. תלמוד לומר בעבור זה. בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשו קרבנו המקום לעבודתו, שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם: פה אמר יי אלהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו, ואתן לו את יצחק. ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים:

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש-ברוך-הוא חשב את

יכול מראש חדש ת"ל וכו'. והנה כתיב (שמות י"ג ה'): "ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה", לכן הוי אמינא שהחויב מראש חודש, לאפוקי מזה כתבה תורה "בעבור זה", שמורה על ראייה חושית,

כדמצינו במנחות כ"ט ע"א שהראה לו הקב"ה למשה מנורה ראש חודש ושרצים, מנורה דכתיב "וזה מעשה המנורה", ראש חודש דכתיב "החדש הזה לכם", שרצים דכתיב "וזה לכם הטמא", וי"א אף הלכות שחיטה שנאמר "וזה אשר תעשה" וכו', אף כאן דכתיב "בעבור זה" מוכח שרואה לפניו המדובר היינו מצה ומרור [ועיין במכילתא בא פסי "והגדת לבנך" וגו'].

מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו'.

פסחים קט"ז ע"א, ויעוין בסוכה נ"א ע"ב בשמחת בית השואבה שהפכו פניהם ממזרח למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה ומשתחויים קדמה לשמש ואנו ליה עיינו, שג"כ התחילו בגנות וסיימו בשבח.

ברוך שומר הבטחתו לישראל. תנא דבי אליהו רבה פ"ח.

ברוך שומר הבטחתו לישראל. והמסובים עונים: ברוך הוא.

ברוך שומר הבטחתו לישראל. השם מרשע לצדיק כשינוי מעשה דמי, ב"ק ס"ו ע"א, והארכתי שם הרבה באמרי נועם ת"ל.

ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אתו. גם זה הוא משבח המקום וטובותיו עלינו, שע"ז נפרד עשו מאתנו ומחל ליעקב כל חלקו בא"י ובקדושה. (שם משמואל מהגה"ק מסוכטשוב זצ"ל).

ברוך שומר הבטחתו לישראל. המפרשים תמהו מה שבח הוא שהבורא ית' קיים הבטחתו והרי אף בו"ד איש אמונים עומד כדיבורו ומקיים הבטחתו, והנראה שמצינו שהבורא ית' אמר לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך" וגו' ולא פורש איזה זרע אם מישמעאל אם מיצחק, ועל זה אנחנו מודים ומשבחים ששמר אותה

הבטחה לישראל. (הגה"ק מהרי"א חבר מסובלק זצ"ל).

עפ"י מכילתא ^{בבא} בראשית פרשה יז

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא
יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה. בעבור זה לא
אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך:

של שבת. והנה במצות זכור את יום השבת לקדשו כתב רש"י בפירושו על התורה (שמות כ', ח') וז"ל: זכור פעול הוא, כמו, אכול ושתו הלוך ובכה. וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עכ"ל. וביאור דברי רש"י הוא דמצות קידוש אינה רק מצוה לקדש את השבת בדברים ביום השבת, אלא דהיא מצוה תמידית גם בימות החול, שיהא לבו של האדם זוכר תמיד את יום השבת, ולא יסיח דעתו ממנה. ולכן כל מה שקונה יזמינו לשבת שהרי תמיד מצווה לזכור את יום השבת ולחשוב עלי'. והדברים יותר מפורשים ברמב"ן (שם) שכתב וז"ל: ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא עכ"ל. ומשום כך כתב הרמב"ן דאין אנו קורים בשמות את ימי השבוע אלא אומרים אחד בשבת שני בשבת וכו' כדי למנותם לשבת, וע"י זה נזכור את יום השבת תמיד. ובזה ביאר הרמב"ן את דברי שמאי במכילתא (דרשב"י), שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. כלומר, דאפילו קודם שבת יש מצות זכירה. היוצא מדברי שניהם הוא

כדי למשוך את לבו לתורה. ומטעם זה גרמו דווקא בכך זה התשובה לבן הרשע דהבן הרשע הוא זה שמורד וכופר בעיקר, ולכן כזה גם צריך להשיב באופן של מוסר ותוכחה ולהקהות את שיניו, כמו זה שאינו יודע לשאול שמשיבו בדרך מוסר, אף דאופן התוכחה שונה בשני הבנים אבל שווים הם בזה דצריך ליסרם ולהוכיחם. ולכן רמזה התורה את התשובה לבן הרשע בפרשה של הבן שאינו יודע לשאול, דמתוך תשובתו לשאינו יודע לשאול יענה, באותו האופן, גם לבן הרשע.

ל"א) יכול מראש חדש - צריך ביאור אמאי סלקא דעתך שתהא סיפור יציאת מצרים מראש חודש, והלא מפורש בקרא ביום ההוא. כשם שלא מצינו לגבי לולב שחז"ל ידרשו, יכול מראש חודש, תלמוד לומר ולקחתם לכם ביום הראשון, הכי נמי גבי מצות סיפור יציאת מצרים הי' צריך להיות כן. וכבר נתחבטו בזה המפרשים [השבלי הלקט (סי רי"ח) והאורחות חיים הלכות ליל הפסח].

והנה הרמב"ם כתב (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"א) דילפינן לשון זכור דכתיב גבי מצות סיפור יציאת מצרים בקרא דזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, מזכור את יום השבת לקדשו דכתיב גבי קידוש

דמצות סיפור יציאת מצרים היא בליל ט"ו, אלא דילפינן גם דאסור לומר את ההגדה בזמן אחר. ולכן אין לאומרו בשבת הגדול כיון דאז אין מצה ומרור מונחים לפנינו, וכן איתא במעשה רב (סי' קע"ז).

ונראה בביאור דברי הרמ"א דנהגו לומר את ההגדה בשבת הגדול, על פי מה דאיתא בר"ה (דף ל"ה) דבתפילת ימים נוראים והמועדות צריך אדם לסדר את תפילתו מקודם. ובטעם הדבר כתבו הראשונים (רמב"ם פ"ד הלכות תפלה הי"ט) דהוא כדי שתהא התפילה שגורה בפיו שלא יטעה בתפילתו. ולפי זה נהגו גם לסדר את ההגדה מקודם, דמאי שנא, דגם ההגדה צריכה להיות שגורה בפיו, ולכן קורים את ההגדה בשבת הגדול.

אלא דסתירה מפורשת לדברינו מהא דפסק הרמ"א (סי' ק') דאין אנו נוהגים לסדר תפילתנו קודם הימים הנוראים והמועדות, כיון דאנו מתפללים מתוך סידור ורואים מה שמתפללים וממילא דאין אנו באים לידי טעות. וא"כ צריך להיות כן גם בהגדה, דהלא אנו מספרים ביציאת מצרים מתוך ספרי הגדה, וא"כ אין צריכים לסדר את ההגדה מקודם, ובכל זאת כתב הרמ"א דנהגו לומר את ההגדה בשבת הגדול, וזהו שלא כדברינו.

אלא נראה דאין זה סתירה לדברינו ואפשר לקיים את שניהם. דמה שכתב הרמ"א דכשמתפלל מתוך סידור דאין צריך לסדר תפילתו, היינו בתפילה דמתפלל בנוסח מסוים ואין צריך להעמיק בהבנתו. אולם בהגדה דמצות סיפור יציאת מצרים אינו רק לומר את מה שכתוב בהגדה, אלא דמצותו הוא גם ללמד לכל בן כפי דעתו ולהבין ולהעמיק בסיפור יציאת

דמצות זכור את יום השבת לקדשו הוא מצוה לזכור את יום השבת תמיד.

אשר לפי"ז יש לבאר את מה שדורשים בהגדה יכול מראש חדש. דהרי כבר הבאנו את דברי הרמב"ם דילפינן מצות סיפור יציאת מצרים מקידוש של שבת, א"כ סלקא דעתך דגם במצות סיפור יציאת מצרים אין מצותו רק בליל הסדר אלא כבר מראש חודש צריך להתחיל בספור יציאת מצרים [שאז התחילה הגאולה]. כמו זכור לגבי קידוש דפירושו לזכור כבר בתחילת השבוע, ועל זה דרשינן ת"ל ביום ההוא, דמצות סיפור יציאת מצרים היא רק ביום ההוא ואינו מתחיל מראש חודש ונראה דבקיודוש המצוה היא מתחילת השבוע ואילו לגבי סיפור יציאת מצרים סלקא דעתך דהמצוה היא מראש חודש, משום דבכל דבר הוא כפי ענינו, בקידוש המצוה היא מתחילת השבוע דאז שייך למנות ליום השבת, וזוכרו שהוא קדוש ומיוחד כלפי שאר ימות השבוע, כמו שכתב הרמב"ן שלא יתחלק לנו בשאר הימים ולכך זוכרו מתחילת השבוע. אך בסיפור יציאת מצרים סלקא דעתך שהמצוה תתחיל מראש חדש, שמאז התחילה הגאולה (כמו שביאר הארחות חיים את הס"ד דיכול מראש חודש), אבל לפני ראש חדש אינו שייך כלל לסיפור יציאת מצרים, ולכך ליכא סלקא דעתך שמצות סיפור יציאת מצרים תתחיל לפני זה.

ל"ב) בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך - הרמ"א (סי' ת"ל ס"א) כתב דנהגו לומר את ההגדה בשבת הגדול. ועיי"ש בביאור הגר"א שכתב דאין לאומרו משום דהא דילפינן דלא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, אינו רק ילפותא

פירוש הגר"א

אנחנו בכל יום, וזהו השתא הכא לשנה וכו' השתא עצדי לשנה הבאה וכו' אשר לא כן היה כאשר היינו צמזרים שאם לא היו נגאלים אבותינו ברגע זו הרי אנו וצנינו וכו', וכנגדן אמרו בגמרא לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. לחם עוני מה דרכו של עני צפרוסה. לחם עוני מה דרכו של עני הוא אופה ואשתו לשה. לחם עוני פרע לנילושה ביין שמן ודבש. והענין שבכל דבר יש פועל וזורה וחומר ותכלית ובכלן יש חילוק בין עני לעשיר. למשל אם צריכין לעשות שלחן העשיר יעשה החומר מכסף או מעץ טוב אבל העני מעץ הדיוט. וכן בפועל העשיר יבקש חרש טוב או לורף. והעני אינו כן אלא עושה בעצמו בשביל שלא להוציא מעט ממון שיש לו. וכן הצורה שהעשיר מצייר שלחנו בצממנים והעני אינו כן אלא עושה אותו וגשאר כמו שהיה. והתכלית שהעשיר אוכל עליו תענוגים ומעדנים והעני אוכל מאכלים שיש לו ועתים אין לו מה לאכול ומספר צרותיו. וזה מה שאמרנו שהלחם הוא בכל הנ"ל עני, החומר שאין ראוי לעשות משמן ודבש. והצורה היא פרוסה כמו דרך העני, והפועל הוא אופה ואשתו לשה, והתכלית שעונין עליו דברים דהיינו צרותינו וזהו עצדים היינו וכו'. ויש עוד עינוי ה' שהוא כולל כל הד' והוא עינוי צדעת וזהו עינוי נעלם. וזהו שאמר הא לחמא עניא פי' שבה"א דברים הוא עניא, ואמר הא לחמא פי' לחם אל"ף שע"י הא' היא עניא כי כאשר חסר מן הלחם א' או היא חסרון דעה אבל כאשר יהיה נשלם הא' יהיה מלאה כל הארץ

דעה זו"ש והיה אמונת עמך תוסן ישועות חכמת ודעת צו"ו והיינו שו"ו פעמים דעה גמטריא דעת. והיא הששית כלל הה"א וכלל צ"ו וכשנתמלאו הד' צו' נעשית ה' והיינו צדעה תלוי הד' בחסרון הדעה הוא עני זכולם וכשנתמלא צדעה נעשית ה' ואמר שזוה לנו ה' לאכול לחם עוני והוא בכל הד' עינויים: די אכלו אבהתנא. מה שאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמזרים והלא הכתוב אומר על שלא הספיק צקם של אבותינו. והענין שבאמת ^{לפי החכמה} אכלו אבותינו לחם כזה צמזרים כמו שכתבו הראשונים שדרכם של מזרים היה להאכיל לעצדים לחם עוני כזה וגם כשהוציא ה' אותנו ממזרים היה בחפזון עד שלא הספיק וכו'. ומה שזוה לעשות חג המצות ונקרא על שם הלחם הזה אינו על אכילתן צמזרים רק על יציאתן לחירות. אך מחמת הלחם אשר אכלו מחמת חפזון אינו שייך לקרוא לחם עוני מחמת שהיה צרפון טוב וצממחה אמר כאן הא לחמא עניא מחמת די אכלו אבהתנא בארעא דמזרים ששם היו כל הענויים. ומפרש הד' הענויים שגאלנו השם מהם וצריכים אנחנו להודות עליהם ונגדן ד' כוסות וד' גאלות וד' קושיות וד' צנים. והענין של הד' כוסות שהן נגד הד' גאלות והד' גאלות הם והוצאתי והצאתי וגאלתי, וצממתי הם שתיים דהיינו צרוע נטויה וצממתיים גדולים שבכל מקום השלישית כולל הרביעית והשלישית הוא כלול משנים מפני שהרביעית נכלל בשלישית. לכן בין הכוסות הללו לא ישחה כי הם ציחד. וכן הוא צירושלמי אמרו שאלו הד' כוסות

דְּצַרְיָךְ יִתִּי וַיִּפְסַח. הַשְּׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה

פירוש הגר"א

המתים ועוה"צ דהיינו: (א) הוא קידוש נגד עוה"צ שצריך להתקדש עצמו בעוה"צ. (ב) נגד ימות המשיח שמספרין יליאת מצרים כמ"ס כימי לאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. (ג) הוא נגד תחית המתים שהוא מצרך על מזונו שאז הוא סעודת ליתן. הד' הוא נגד עוה"צ ולכן אומרים עליו הלל הגדול: השתא

הס כנגד ד' פעמים כוס שמוזכר. ודרש השלישי והרביעי מהא דכתיב כוס ישועות אשא וכן הוא בכוונת האר"י ז"ל ען כוס ג' וד' כוונה א'. ומה שאמרו בכל מקום הד' מולקחתי הוא ט"ס בכל מקום דא"כ הוא ליה למיתשב ג"כ והבאתי והייתי אלא נראה כמ"ס. והן נגד ד' עולמות שהוא עולם הזה וימות המשיח ותחיית

ש י ח י צ ח ק

השתא הכא. י"מ שהכונה היא שגם דהשתא עבדי; יש לנו תקוה שלשנה הבאה נהי' בארעא דישראל. לא כן גלות מצרים שאלו לא

היו נגאלים אבותינו ברגע זו הרי אנו ובנינו כו'.

והגרי"ע פי' שלא תאמר מה טיבה של הודאת החרות, אם אנחנו עדיין בגולה? לזה אמר שאין זה נחשב גלות באמת שגם אם אנחנו

היום פה בארץ לא לנו, לשנה הבאה נוכל להיות בא"י כרצונינו ואין מעכב על ידינו. גם אם ח"ו לא הגיע עדיין עת הגאולה, מ"מ א"י לפנינו היא לבוא לדור בתוכה. ואינו דומה לגלות מצרים שהיינו עבדים מכודנים, וכשכויים במאסר נתונים לעבודת טיט ולבנים. ומאז הוציאנו השם משם, יצאנו לחרות עולם, והאומות והמלכיות מכירים אותנו לזרע ברך השם ומחזיקים אותנו חפשיים להעתיק דירתינו ממדינה למדינה. וא"כ לפעמים דרים תחת יד מלכות קשה שמכביד עולו עלינו להיות כעבדים. לזה אמר עכ"ז הארץ רחבת ידיים לפנינו להתישב בארץ אחרת כהיום הזה, והרי אנו בני חורין כמו שהיינו עכ"ל. וזה הוא דרך דרוש.

אב"ל פשט הלשון הוא דרך ברכה ותפלה, ונקבעה תפלה זו כאן שתפלתו של אדם נשמעת בשעה שעושה מצוה [כמ"ס רבינו יונה באגרת התשובה, דיהיב פרוטה לעני והדר מצלי, ע"ש אני בצדק אחזה פניך] ע"כ אנו מתפללים ע"ז בשעה שמתחילים לעסוק במצות סיפור יצ"מ, ומה גם השוע ונדיב אשר יקרא במלא מובן המלה "כל דכפין ייתי ויכול" לבד צדקת פזרונו קודם החג כנהוג, וגדולה צדקה שמקרבת את הגאולה והעני זכותו גדול אשר יסיח דעתו מכל עצבונו, וישמח ישראל בעושיו, כי בעת ההיא נבחרנו לעם, ומקיים בנפשו ואל תתאוה לשולחנם של מלכים

ריט א. נרכות נ"ד
[ע"ג א']
ב שם לפי גירסת
הרי"ף [שם מג, א] ו
והרמב"ם [נרכות י, ת]
והרא"ש [שם פ"ט
סימן ג]
ג. רמב"ם שם וטור:
ג. שם [נכמל. ודעת
הרי"ף שם, והרמב"ם שם,
והקמ"ג ע"ש כו קיד, א נכמל
ההודאה]:
ד. תוספות [י]
[ד"ה ואלמא] והמרדכי [שם
כמו ריב]:
ה. שם תוספות [י]
וארומות חיים [הלכות שני
ותמימי אורח חיים]:

ריט קטן אין לריך להודות, דלא שייך לומר לחייבים טוונות
דהא לאו בר עונשין הוא, ואם יאמר על אצו לחייבים
וכו', זה אסור לו לעשות, ואם נאמר דילגל מלת חייבים, דאין
לשנות מטבע שטבעו חכמים [נכמות מ, ב]. ואין לומר לחייבים
קאי עליו דמזד הנלגול באין עליו
יקורין, דמנא ידע דלמא הוא
"נכמל אצו (ש"מ רצונו משה
מינן סימן י"ד): בכנסת הגדולה
[נהגנ"ן] תמה למה אין הנשים
מברכות זכרה זו, ואי משום דנעני
י, הא דדדיענד סגי נלא י, ולכן
חצרך נפני איש אחד או נפני נשים,
עכ"ל. ואפשר שמנהגן מפני שס"ל
שברכות אלו רשות: א חבוש.
י על עסקי נפשות:
ב והשומעים בו'. [ואם לא
אמרו אינו מעכב. טוב לנכך מעומד
(רמב"ם נרכות י, ט): ג רבנן.
ז"ל דמנו הלכתא, כן נראה לי:

סימן ריט

ברכת הודאת היחיד. וכו' ט' סעיפים:

א ארבעה צריכים (א) להודות יורדי הים כשיעלו
ממנה (א). והולכי מדברות כשיגיעו ליישוב ומי
שהיה חולה ב ונתרפא ומי שהיה א (ב) חבוש ב בבית
האסורים ויצא (א) ומינמם ב וכל החיים יודוך סלה
חולה יסורין ים מרבר:

ב ומה מברך כרוך אתה ה' אלהינו מלך העולם

ריט (א) ואם בירך בפחות מעשרה כו'. אין כתב הטור
מדלמתינן נכמל [נכמות מ, ב] וריך לאדווי באנפי י,
משמע דוקא לכחלה עכ"ל. וכתב ז"ל וכתב ז"ל וריך לאדווי באנפי י,
הדיוק נראה נעני, דלדרכה משמע שיש עיבוד גדול, וכן דעת
הרב רצונו יונה [נכמות מג, א] ד"ה
אמרן שכתב ואם אין שם עשרה
לריך לזמור ולברך, עכ"ל. וגם אני
תמהתי על דעת הטור, דהא גם
נעיקר מיוז ההודאה נאמר לשון
לריכס, דהא אמרו ד' לריכס
להודות, והתם לא קאי דוקא על
לכחלה, דהא ודאי לא יאכל כל זמן
שלא הודה:

הגומל לחייבים טובות שנמלני כל טוב יי ב [א] והשומעים אומרים (א) מי שנמלך כל טוב הוא נמלך כל טוב סלה:

ג א צריך לברך ברכה זו (ד) בפני ה' עשרה ב [ד] ותרי מנייהו ג [ה] רבנן דבתיב [תהלים קו, לב] וירוממוהו בקהל עם וכמושב וקנים יהללוהו ד [ז] ואם לא שביחי רבנן לא יניח מלברך ה [ח] ונהגו לברך אחר קריאת התורה לפי שיש שם עשרה (א) ואם בירך

הגהות והערות

ריט א [בנכמל שם אמת
דחולה ומטעם לריכס
להודות, ודין יורדי הים
והולכי מדברות מקורם בטור
ונכמ"ם נרכות י, ח:
ב בשהירות
חקמה ה' גירסא "וסימני":
ג תוקן ע"פ מה"ג שם:
ד עיין שדה תמל אסיפס
דינע מערכת נרכות סימן
ב אורח יא:
ה תוקן ע"פ נכ"י יוסף
ס:
ו עיין שדה תמל אסיפס
דינע מערכת נרכות סימן
ב אורח י:
ז עיין חזקוני ומשען
דהקשה, וע"ס קמ"ג. ונכמ"ג
הזין אורח ה':
ח תוקן ע"פ דברי הח"ה
ס:
ט בשו"ת הרא"ש ל"מ
ואולי ז"ל תשובת רב האי
הטובע רצונו יונה שם:
י לזכרון ט"ס הוא
מש"כ כאלו העומדים וז"ל
שעמדים וכן הוא נכ"י סוף
סימן חכב, אכן גם הלכות
סוף"י מכב כתב העומדים:
יא עיין מה שכתבתי מינן
ל"ב סעיף ל"ה [שם תז]:
יב כוונתו למקן גירסת
אמ"ד (רופס) מק"ד, ואם
לא "אמרי":
יג בתוספות
כתוב ואפילו ליכא מרי רבנן
אין הטור וכ"י כמנו
שהתוספות
וארומות חזקוני דנענין
עשרה וגם מרי רבנן ולא
הוכירו דין זה שאפשר לנכך
גלי מרי רבנן, ועיין שם
המאור על ש"ע סעיף ג:
יד הביי ל"ה הוצא דין זה
מתוספות רק מדברי
הארומות חיים, ועיין כשייר
כה"ג הנכ"י אורח חיים
למה נלמדה התוספות הביי
ענין הלכות דין זה המלכות
חיים, הרי גם התוספות
ומתמל כמנו כן נפשוט:
טו עיין ונכמ"ם ריש סו, א
ואם תוספות ד"ה אלא דגם
נלאין אפשר שאין לשון לא
לעכנ:

שערי תשובה

ריט (א) להודות. עיין באר היטב. ובלחמי תורה [סימן ה' דף סו, א] להגאון
מה"ר ישעיה באסן כתב שקטן יברך, וכתב בכרכי יוסף [אות א] שכן
נהגו בגליל שלהם, ע"ש. וכמדומתינו נוהגים כמה"ר משה מינן והמג"א [ריש
הסימן]. וכן האליה רבה וסי"ק ג הביאו בתם, וכן כתב בשערי אפרים שער ד'
[אות כח]. ובמחזיק ברכה [אות ו] כתב בשם שו"ת אוהל יוסף [סוף סימן א] שהאב
על בנו קטן לא יברך אלא בלא שם ומלכות, ע"ש: (א). בשו"ע. והולכי
מדברות. וכתב בכרכי יוסף [אות ג] בשם מה"ר שאול בספר קול יעקב
[סימן ג] מי שהולך ממקום למקום ובדרך הלכו עבר בעיירות גדולות, ויאב
לברך עד שיגיע אל מחוז חפצו [ז]: (ב) חבוש. עיין באר היטב. ובכרכי יוסף
[אות ד] הביא מדברי רבינו יונה [נכמות מג, א ד"ה ארבעה] [והאר"ך] [והערות] [ו]
[יעד ארבע] וחשובות ר"י מגא"ש [סימן צ]. וכן כתב באליה רבה [סי"ק א] בשם
התוספות יום טוב [מלוש יום טוב סי"ב] דאף בחבוש על עסקי ממון מברך.
(ח) הביא לשון תשובת הרי"י מגא"ש שהואלי היה חבוש בבית הסוהר כו'
ולא היה מושל בנפשו, ועמה יצא מאורו מצב להיות מושל בנפשו, בפרט אם
היה חבוש על פריעתו על כל איש, או חוב לסיבת היות שאין ידיו
משגת, ואח"כ הזמין לו ה' כו'. ושם אח"כ נראה שדעתו לומר שאם היה
ביכולת אלא שלא רצה, או שהיו מקום שיוותרו לו, ולא הועיל כו', אם לא
שנאמר נתן דברך לשעורין, ע"ש. ונראה דבכהאי גוונא יברך בלא שם
ומלכות) וסיים בה [בכרכי יוסף] שכן הוא המנהג פשוט רכל מין חבוש ביציאתו
מברך, ע"ש. ובמחזיק ברכה [אות ד] הביא שגם בנתיב החיים [אוצר מפרשים סי"ד] השיג על מג"א בזה. ועיין בכרכי יוסף [אות ז] שהאב לא יברך על בנו שנפל
לבור וניצול, דלא כשו"ת בית יהודה [סימן ו] ומהר"ש דוראן שבסוף התשב"ץ [סימן ד]:

אוצר מפרשים

ריט א (ש"ע י"א) ארבעה צריכים להודות. נ"ב, עיין תשובתי הוא חתם סופר
או"ח סימן נ"א [שם כתב והצריך את הרב השואל אשר בירך ברכת הגומל
בלילה כשעלה מן הים לשלום. והתעורר חכם אחד נגדו שאין מברכין ברכה זו
בלילה, משום דנתקב במקום ובח תורה כמו שכתב הרא"ש ריש פוק הוראה
סימן ג. ותורה אינה קריבה בלילה¹. ובתשובתי מחלק בין יורדי הים אינך הצריכים
להודות, וכתב שכן מוכח ג"כ ממה שאמר דוד המלך ע"ה על אינך שלשה הצריכים
להודות תהלים קו. כב ויובחו וכחי תודה וכו', ולא על יורדי הים וכו', ע"ש. ולאחר
שמאריך שם לברר את כל הענין, כתב היוצא מזה שאין הגומל במקום ובח להיות
דוקא בעיניה וביוס, ואי נמי יהיה במקום ובח, מכל מקום היינו אינך תלאת, אלא
ביורדי הים לא כתיב ובח, יע"ש היטב]:
ב (שם) ונתרפא. מי שחלה בקדחת האינו תדירי, ואם יום או יומיים יקום בהפסק
בלתי חולה, אי מחוייב לברך בכל פעם שפסק ממנו החל. וכן יורדי הים אם
דעתו מקרא דרך ארבע ימים למחוק, ופעמים שפסק ממנו והתעכב עם זה
האניה ימים, אי מחוייבים לברך כל פעם שיבואו אל היהודים, עיין תשובות רשב"א
חלק א' סימן פ"ב. ובתשובה אהל יוסף [סימן א] הלה דאפילו איתרחיש ליה ניסא
דלך הלוכו אינו מחוייב לברך עד כי עלה מן הים, ומכל שכן בדין הנוכח. והביא
ראיה מקרא [תהלים קו, ו] ויובחו וכחי תודה וכו', ולא על יורדי הים וכו', ע"ש. ולאחר
יקום טערה לירממה, אפילו הכי עדיין לא הודו לה' חסדו עד כי הגיעו למחוז
חפצם, והוא הדין לדינא דהוילי הגיל עד כי יפסק ממנו לגמרי. ועיין ש"ס סנהדרין
ע"ח [ע"כ]. ועיין עוד בתשובה הג"ל ר"ם חלה בנו הקטן, דהאב וכן פטורים.
וכן כתב בתשובת מהר"ם מינן סימן י"א ופעם פטור, ולמא לא חלה בשביל
חטא שלו, אלא גידון בשביל סופו או לכפרת חטא שלו מגילגול אחר. ואין לומר
דיברך סתם הגומל חסדים טובים ולא יזכור לחיבים, הלא כבר כתב שכן היא
גירסת רי"ף [נכמות מג, א] ואר"ש [שם פ"ט סימן ג] והוי כמשנה מטבע שטבעו
חכמים, וכן קטן פשיטא ולאו בר חיובא הוא:
ג (שם) בבית האסורים. ומי שהיה חבוש פעמים ושלא אי בעי לברוכי כל פעם
ופעם, דכבר נתחייב בכל הצלה והצלה, או דילמא אע"ג דבר חיובא הוה, מ"מ
הואיל ואידחי מגרמיה האחד שנג ואתח מיד עד שנתפס שנית ושלישית, מעתה
בברכה אחת גבי, עיין תשובת קהל בן לוי שאלה א' הדעלה דדי בברכה אחת,
והביא סעד לדבריו מדברי תרומת הרשן סימן למ"ד, ע"ש. שניה לה מדברי הרי"ף

באר היטב

ריט (א) להודות. מי שנמלני ארבעה, אינו מברך כי אם נכמה אמת
לכולן. פרי הארץ סימן ו'. ועיין נכמ"ם קול בן לוי סימן א'. קטן
פחות מנ"י שנים אין לריך להודות, דלא שייך לומר לחייבים טובים דהא
לאו בר עונשין הוא. רצונו משה מינן סימן (ד) [יד], מ"א [ריש הסימן]. מה
שאין האשה מזכרת נכמת ההודאה, מפני שארץ לאדווי נפני עשרה, ולא
אורח ארעא דכל נכמה נת מלך פינמה, הלכות קטנות חלק ב' סימן קס"א.
וכנסת הגדולה [נהגנ"ן] הסכים שצרכו צימ הכנסת שלהם וישמעון האלמים
מבית הכנסת ותרי רבנן, או לפחות נפני נשים [ואש] [או איש] א אחד. ואם
אי אפשר בכך תברך בביתה, עיין שם: (ב) חבוש. על עסקי נפשות
[מ"א סי"ק א]: (ג) מי שנמלך. ואם לא אמרו אינו מעכב טוב לנכך
מעומד, רמב"ם, [מ"א סי"ק ג], עיין עולת תמיד [ס"ק ג]. כמכ נכסת הגדולה
[שם] נכסת הרשנ"ן דיכול לנכך אפילו צום דליכא ספר תורה אס מתאחר
וימר מג' ימים, דהיינו אס יאכל צום ב', יברך נפני יורד נלא ספר תורה, ואל
ימתן עני ה', [מ"א סי"ק ו]. עיין סעיף ו': (ד) בפני עשרה. עס
נעל הנכ, הלכות קטנות חלק א' סימן רע"א. וכן כתב בספר מקראי קדש
דף נ"ג [מלמדים על סדר המסכתות נכמות פרק הוואה]. אכל הראל"ט [הטען
אמרי ספר פרשת אמור] כתב דנענין עשרה חוץ מן נעל הגם, יד אהרן [הגה"ט]:
(ה) רבנן. ז"ל דמנו הלכתא, מ"א [ס"ק ג]:

בכסחים מהסכת הר"ן [כו, א ד"ה ולעין] דאין מברכין אלא ברכה אחת
אכולא כסא. וכן משמע מבעל גינת ורדים כלא ח' סימן מ"ח, ע"ש דהביא ראיות
הוכה לדבריו כולם אהובים ובורים:
ד (מ"א סי"א) על עסקי נפשות. נ"ב, שא"ה באחד דאול לקרייתא והעליל עליו
ש ד הכפר עד שחפשו בחבלי ברזל, וכשיצא אס חייב לברך ברכת הגומל או לא.
דאיכא למימר דהא דחייבו חכמים כשיצא מבית האסורים, היינו כשנתפס על
עסקי נפשות, ובגדון דירן עיקר העלילה היה עבור ממון. תשובה שחייב לברך.
איכעית אימא קרא, גבי הולכי מדברות נאמר [תהלים קו, ה] נפשם בהם תתעטף,
וכחולה שנתרפא [שם יח] גיעיק עד שיערי מות, וביורדי הים [שם כו] נפשם ברעה
תתמוגג, ואילו בחבוש [בבית האסורים אינו מזכיר חשש נפשות, כי אם [שם יח]
וצלמות או אסירי עני וברזל, כשמת נפשות מאותן שתיים רעות יורו ליה חסד, הן שהיו
חבושין מחמת ממון או מחמת נפש. ואיכעית אימא סברא, דהא כתב הרא"ש
כפרק קמא דבבא בתרא סימן כ"ב כל מה שמחזרשין אומות העולם גזירות ופורעניות
על ישראל, אפילו מענין אותן ביסורין ומגיעת מאכל ומשחה, גובין הכל לפי ממון,
דעיקר כוונתם על הממון, עכ"ל. אשכח השתא לא לברך כלל בשום פעם אפילו
כשנתפס על עסקי נפשות, ודעיקר כוונתם על הממון, והא נעלם ממני מה שכתב
הרב בעל מ"א סימן רי"ט דוקא כשנתפס על עסקי נפשות. * יען ראיתי איש בעל
קנינים עומד כנגדו הרי הוא [הר"ן] [רבינו יונה] בפרק הרואה [נכמות מג, א] ד"ה
ארבעה] שכתב ז"ל, ונאל מרב איה גאון למא לא אמר כסדר שכתובים בזממור.
והשיב שרצה למנות תחילה אותם שוממה מסוכנים יותר, שירודי הים והולכי
מדברות הם מסוכנים יותר מהחולה שרוב החולים לרפואה, וחבוש רוב פעמים
הוא חבוש בעבור ממון ואין סכנתו כל כך, עכ"ל. הרי שס"ל להדיא שחייב לברך
ברכת הודאה אף כשנתפס עבור ממון. גם בשם רופסוקים קדמאי ובתראי לא
חילקו כך וזולת הרב בעל מ"א נשארו לברו, ואיכעית ראה רבנו [הר"ן] [רבינו יונה]
לא היה ממלא לבו לחלוק עליו. על כן נראה לי לפסוק הלכה שמחוייב לברך ברכת
הודאה אף כשנתפס בשביל עלילות ממון, וכן עמא דבר, הנראה לעיני כתבתי:
ה (שרע סי"ט) עשרה. ובדיעבד אפילו בלא קמאי דעשרה גבי, עיין בית דוד סימן
צ"ב:
(אש"ל אברהם, א)

וכאן כתיב ויבו בעיניו. כי היכי דיעקב קנה מעשו את הבכורה דהיינו השררה בלחם ונזיד ככה מרדכי נמי שקנה את המן לעבדא בטולמא דלחם ולהכי קשר מרדכי את שטר המכירה על יריכו מקום השבועה אשר נשבע לו עשו ליעקב על מכירת הבכורה וכאשר זחה דעתו של המן על מרדכי פשט את יריכו בשטר מכירתו אשר עליו להראות לו שגם הוא גם אבותיו וכל אומתו כולם המה עבדיו מימים קדמונים ע"י הבכורה שקנה יעקב מעשו נשבע לו בשימת יד תחת יריכו ולהכי קשרו על ירך ימינו דנראה לומר כי גם עשו שם ידו תחת ירך ימינו של יעקב בשבועתו שהרי המלאך לא נגע בכף יריכו של יעקב אלא כדי לבטל השבועה כדפירשתי והמלאך בכף ירך ימינו נגע כדאמר לעיל הירך המיומן שבירך.

ונראה דהיינו דאיתא בפרק קמא דעבודת כוכבים אחת לשבעים שנה מרכיבין אדם שלם על חיגר כלומר בא להראות שאין ממש בבכורתו של יעקב שלא הסכים המלאך על ידו דלכך נגע בכף יריכו ועשאו חיגר לבטל השבועה כדפירש.

ואגב אורחא נראה לפרש דלכך בשעה שיצאו ישראל ממצרים בא עמלק להלחם עמהם ולא שום עובדי כוכבים כי נפל עליהם פחד לפי שבשעה שיצאו ישראל ממצרים חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו דלכך קראם אז בני בכורי ישראל כדאיתא במדרש והענין הוא כי ישראל ראשית אוננו של הקב"ה הן שבשעה שבא להראות את כח מעשיו לבראת את העולם העלה את ישראל בראשית מחשבתו וע"י כן ברא

העולם ומלואו כמ"ש בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו והכי איתא בהדיא בתרגום שיר השירים גבי אחזו לנו שועלים דעמלק לא בא להלחם אלא בשביל הבכורה והברכה ז"ל בטר דעברו ית ימא אתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכרותא ובורכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו.

ובהכי ניחא מה שאמר משה ליהושע צא והלחם בעמלק ולא יצא הוא עצמו לפי שאמר משה בלבו הריני מעמיד נגדו להלחם מי שירש בכורתו של יעקב אשר לקח מיד עשו כדי שיגין עליו זכותו של יעקב בעל הבכורה לפי שהבכורה אשר לקח יעקב מעשו נתנה ליוסף בנו שנאמר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי ויהושע זכה לבכורתו של יוסף שנאמר בכור שורו הדר לו ופירש רש"י ז"ל מלך היוצא ממנו והוא יהושע שורו שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים הרי יהושע נקרא בכורו של יוסף. וכיון שהבכורה באה ליעקב מן הדין והקב"ה הסכים על ידו לכך נצחו יהושע לעמלק.

גפן אלו ישראל וכן הוא אומר גפן ממצרים תסיע וכו'. וכהאי גוונא דריש במדרש רבה פרשת וישב גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע ובגפן שלשה שריגים משה ואהרן ומרים והיא כפורחת הפריחה גאולתן של ישראל עלתה נצה הנצה גאולתן של ישראל הבשילו אשכולותיה ענבים גפן שהפריחה מיד הנצה ענבים שהנצו מיד בשלו. וכוס פרעה בידי מכאן קבעו חכמים ארבע כוסות של לילי פסח כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן וכוס פרעה בידי וגו' ונתת

שיגיע הרואה ליוסף הצדיק בפתרון כי הגיע השעה שיצא למלוך מיד לולי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך וכיון דעיקר חלומותיהן לטובתו של יוסף הוה שימלוך על ידיהן ועל ידי כן יבאו שמה יעקב ובניו לקיים מה שנאמר כי גר יהיה זרעך וגו' לכך הראה לו הקב"ה אז בחלומו של שר המשקים את כל הקורות אשר יגיע על ידו לבני ישראל עד שיצאו ממצרים והודיעו נמי מהירות הקץ.

והיינו דאיתא במדרש רבה שם אמר לו אתה בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה בעוד ג' ימים וכו' דיוסף הבין דעיקר חלומו לא בא אלא בשבילו לבשרו טובתן של ישראל משום דהוה קשיא ליה ייתורא דחלום למה לה דהוה מצי למימר והנה שלשה שריגים ענבים לפני וכוס פרעה בידי ואשחט וגו' מדנקט והנה גפן לפני והיא כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכולותיה ענבים שאין כל זה לענין שר המשקים ודאי לבשרו ולהודיעו כל הקורות הוא בא שיבאו ישראל הנמשלים לגפן מצרימה להיות משועבדים לפרעה ולהכי המשילן עתה לגפן לומר לו מה גפן זה דורכין אותו ובוועטין בו ואחר זמן הוא עולה על שלחן מלכים כך ישראל יהיו משועבדים שמה בעבודת פרך והכל יהיו דורסין עליהן כמה שכתוב עודך מסתולל בעמי מלשון דרך סלולה ואחרי כן יעלו למדריגה העליונה להיות כמלכים כמה שכתוב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים.

והכי איתא בהדיא במדרש פרשת בחקותי דמהאי טעמא נמשלו ישראל לגפן ובא נמי להודיעו מהירות הקץ ולהכי נאמר לו והיא כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכולותיה שכל זה למהירות הענין

כוס פרעה וגו' ותימא דמאי ענין גאולתן של ישראל לחלומו של שר המשקים ומאי קאמר דמכאן קבעו חכמים ארבע כוסות של לילי פסח מה ענין זה אל זה.

זנראה לפרש לפי שהיה נגזר על ישראל שיהיו משועבדים במצרים ארבע מאות ושלשים שנה כמ"ש ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' וגו' וכמו שכתב הרמב"ן שם ועיקר שיעבודן של ישראל לא היה אלא שמונים ושש שנה משנולדה מרים דלהכי נקראת מרים על שם וימררו את חייהם כדאי' במדרש חזית נמצא שלא נשתעבדו אלא חלק חמישים ממה שהיה נגזר עליהם דחמשה פעמים פ"ו עולה ת"ל ומהאי טעמא היה בא שר של מצרים לעכב על ישראל שנאמר והנה מצרים נוסע אחריהם כדאיתא במדרש לפי שבא בטענה שעדיין לא נגמר זמן שעבודן ומהאי טעמא נמי לא רצה הים לקרוע מתחלה כיון דאכתי לא נשלם זמן שנקבע להן.

זנראה דהיינו כשחזרו המרגלים אמרו עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבوسی וגו' אמרו ישראל נתנה ראש ונשובה מצרימה וכי שוטים היו לחזור ולהיות משועבדים לפרעה אלא לפי שלא נשתעבדו שם כי אם חלק חמישית היו מסופקים בו במשה שמא הוציאן מעצמו שאלו הוציאן ברשותו של מקום לא היו עמלק ושאר עובדי כוכבים יושבין ושומרינן עליהן להורגן וחששו שלא יגיע להן כאשר הגיע לבני אפרים שמיהרו את הקץ ונהרגו לכך רצו לחזור למצרים ולהיות משועבדים עד תשלום ת"ל שנה. **והנה** ידוע כי חלומותיהן דשר המשקה והאופה מאת ה' היתה זאת כדי

כדאמר במדרש מיד הנצה ומיד בשלו וכו' ומדנאמר לו כוס כוס ארבע זימנין דבחד זימנא הוה סגי דהוה מצי למימר וכוס פרעה בידי ואשחט אותם אל תוכו ואתן אותו על כף פרעה הבין יוסף דבהא נמי לבשרו הוא בא לפרש דקרא שבא להודיע מהירות הקץ וקאמר שכל כך ימהר הקדוש ברוך הוא את הקץ עד שיהא ראוי להן לישראל לשתות בשביל כך ארבע כוסות לפי שהכוס רמז לישועה שנאמר כוס ישועות אשא ורמז לו שיחסר משיעבודן ארבעה חלקים ולא ישתעבדו אלא חמישית לכך ראוי להן לשתות ארבע כוסות ישועות על ארבע חלקי ישועות אף על גב דבחלומו דשר המשקה לא נאמרו כוס כוס אלא שלשה פעמים ופעם רביעית אמר לו יוסף בפתרונו י"ל כיון דשר האופים ראה בחלומו פתרונו דשר המשקים כדאיתא במדרש רבה לכך גם פתרונו שייך לחלומו ועולה למנין והשתא ניחא מה שקבעו חכמינו ז"ל ארבע כוסות כליל פסח נגד ארבע כוסות הללו שהרי כל עיקר ארבע כוסות הללו לא נאמרו אלא בשביל כן כדפירשתי.

ונראה דלהכי כתיב וכוס פרעה בידי ולא כתיב וגביע פרעה כמ"ש גבי יוסף ואת גביעי רמז למה שפירשתי כו"ס בגימטריא שמנים וששה וכתיב כו"ס ארבע זימנין רמז שיחסר מן השיעבוד פ"ו שנים ארבע זימנין ושמה להכי כתובים ארבע לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וכו' עד ד' חלקים שנגאלו ממנו ולהכי כתיב וחמשים עלו בני ישראל מחומשים שלא נשתעבדו אלא חלק חמישית ולפי מה שפי' נראה דהיינו הא דכתיב בפרשת ויגש למה נמות נגדך קנה אותנו ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים

לפרעה ויקן יוסף את כל אדמת מצרים וגו' ואת העם העביר אותן לערים וגו' רק אדמת הכהנים לא קנה כי חוק לכהנים וגו' ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם וגו' ויש לתמוה דמאי קמ"ל הכתוב בכל זה וכבר אמרו חז"ל בפרק אלו טרפות דיש מקראות נראין שראויין לישרוף ח"ו והן הן גופי תורה ודרשו שם ולהכי כתיב ואת העם העביר אותו לערים נ"מ דלא ליקרו לאחיו גולים פירש רש"י ז"ל לאחר זמן גולים בני גולים ולכך הגלה.

ונראה דכולה ענינא להכי נכתב ואת העם העביר אותו לערים כדאמרן שלא יאמרו לישראל גולים אתם. וכי היכי שלא יאמרו מצרים לישראל עבדים משועבדים אתם לפרעה לכך קנאן לעבדים דישראל עבדים לפרעה הווי ולא למצרים דמצרים גופייהו עבדים לפרעה היו כדפירש רש"י ז"ל בפרשת יתרו גבי אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולפי שראה יוסף בחלומו של שר המשקים שעתיד הקב"ה לוותר להן לישראל ד' חלקים משעבודן כדפי' לכך יוסף נמי היה נראה לו לוותר להם למצרים ארבעה חלקים משעבודן דכיון שקנאן רק בלחם בלבד כמו שא"ל קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם שורת הדין היה שיהיו משועבדין ליתן לו כל חמשה החלקים והוא אמר להן ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם הרי שוויתר להם ארבעה חלקי השעבוד.

ועוד נראה לומר דלכך וויתר להן יוסף ארבעה חלקי השעבוד שאם יבא שר של מצרים ויקטרג לפני הקב"ה

וכפי משקל הצער ההוא סבלו ישראל צרות ועינוי בכל אחד מארבע גליות פעמים היו הצרות תכופות זו לזו ולפעמים היו מרווחות ובאריכות והוא יתברך יודע לכוון המשקל. דמעיקרא נמי כי א"ל הקב"ה לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה לשאר ארבעה גליות נמי נתכוין.

וכן משמע במדרש רבה פרשת לך לך דאיתא התם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו אימה זו בכל חשכה זו מדי גדולה זו מלכות אנטיוכוס נופלת עליו זו ארם ועליה קאי ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו וגו' משמע דגזרה דת"ל שנה שאר ארבע גליות נמי קאי וסיפא דקרא לאו מלתא אחריתי הוא אלא ארישא נמי קאי דבמצרים ובשאר גלות בין הכל יהו משועבדים בעינוי ת"ל שנים נמצא שמגיע לכל גלות פ"ו שנה ואיתא תו התם וגם את הגוי אשר יעבדו מאי וגם הוא הוא מצרים וגם לרכות ארבע גליות וכן משמע קצת מהא דאיתא במדרש שהקב"ה שאלו לאברהם כשיבאו בניו לידי חטא במה הוא רוצה שיהיו נדונים בגיהנם או בשיעבוד גליות ובירר לו שעבוד גליות עובדי כוכבים שנאמר אם לא כי צורם מכרם ועל ברירה זו אמר לו יתברך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ת"ל שנה ושיעבוד גלות לשון רבים לאו אגלות מצרים לחודא קאי אלא גם שאר ד' גליות ונראה דהיינו הא דכתיב ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל וגו' ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ויאמר אלהים אל משה

מעשרון שהוא מ"ג בצים וחומש ככה תיקנו לשתות ארבע פעמים מן ד' רביעיות שעולה בצירופן ג"כ לארבעים ושלושה פעמים אצבע על אצבע וחומש אצבע ודוק ותשכח והן רי"ו חומשי אצבע כמנין אותיות שם של ע"ב היוצא מן ויסע ויבא ויט שעל ידו נקרע הים כידוע רמז שלא רצה הים לקרוע מתחילה לפי שלא נשתעבדו ישראל רק פ"ו שנה חומש הזמן עד שהוצרך לקרוע ברי"ו אותיות של שמו הגדול ולהכי תיקנו להיות רי"ו חומשין בד' כוסות לרמוז שכל אות משמו יתברך עשה פעולתו אף על גב דלא נשתעבדו אלא חומש השיעבוד ועדיין צריך ליתן טעם למה זה וייתר להן הוא יתברך ארבעה חלקים מן השיעבוד ולא פחות או יותר.

ונראה שהוא כנגד ארבעה זכיות שנמצאו אז בישראל כדאיתא בסוף אמור רבה בשביל ארבע דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא נמצא בהן עריות ולא לשון הרע. מיהו נראה דוחק לומר שהוא יתברך ויתר להם ארבעה חלקי השיעבוד דהא אמרינן מ"ד רחמנא וותרן הוא יותרו לו מעיו וחיייו. לכך נראה לפרש דהוא יתברך לא ויתר מגזירתו דת"ל שנה כלום דאף על גב דיוצאי מצרים לא נשתעבדו אלא חלק חמישית מכל מקום נתקיימה הגזרה כולה דשאר ד' חלקים שמר להן הקב"ה לישראל לשאר גליות שהן ארבע גלות בכל מידי אנטיוכס ארם אף על גב דגלות בכל לא נמשך כי אם שבעים שנה וגלות ארם נמשך יותר מאלף ות"ק שנים י"ל הוא יתברך חישב ושקל את הצער ועינוי שסבלו ישראל במצרים אותן פ"ו שנה

אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם ואיתא במדרש רבה וכ"כ רש"י ז"ל אהיה עמהם בגלות זו אשר אהיה עמהם בשאר גליות אמר ליה משה מה אני מזכיר להן כו' דייה לצרה בשעתה אמר ליה יפה דברת כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. הענין תמוה דמה הוצרך הוא יתברך לגלות לו למשה עתה סוד ארבעה גליות אחרות.

לכך נראה דמשה אמר לפניו יתברך כיון ^{לפי} שעדין לא הגיע זמן הקץ שהרי לא עבדו רק פ"ו שנים לכך יאמרו ישראל אין זה אלא שהוא יתברך עושה כן ברחמיו למען שמו הגדול כמו שיסדו בזולת למען שמך מהר לגאלנו כגאלת את אבותינו. ולהכי ישאלוהו מה ענין שם רחמים זה שהוא גורם למהר את הקץ כ"כ לכך הוצרך הוא יתברך לגלות לו למשה סוד שאר ד' גליות ואמר אהיה אשר אהיה פירוש אל תחמה על מהירת הקץ כי שורת הדין כך הוא ששאר ד' חלקי השיעבוד שמור הוא לישראל לד' גליות אחרות כי ע"כ נקראתי אהיה אשר אהיה שאהיה עמהם גם בצרת שאר ד' גליות דמעיקרא נמי לא קבעתי להן זמן ת"ל שנה אלא לכל הגליות בכלל. אמר ליה משה דייה לצרה בשעתה השיב לו יתברך לך אני מודיע סוד זה אבל לישראל לא תגלה אלא כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם פשטא דקרא לפי שפעולת שם אהיה היא פעולת הרחמים הגמורים כמו שהאריך בזה בסוף ספר שערי אורה.

ועוד נראה שהשיב לו שיאמר לישראל שהוא יתברך חישב את הקץ מימות אברהם משנולד לו יצחק דאז התחיל להיות גר בארץ דכתיב ויגר

אברהם ויגר יצחק כדפירש רש"י ז"ל בפרשת בא ואל ענין זה מורה שם של אהיה כי בשם זה בחר הוא ית' באברהם דכתיב אתה הוא האלהים אשר בחרת באברם אתה הוא ה' האלהים ר"ת אהי"ה בשם זה בחר בו באברהם ולהכי צידד הוא יתברך בשם זה ומצא זכות לחשוב את הקץ מימות אברהם משנולד יצחק. אי נמי לפי ששם אהיה עולה בגימטריא כ"א ויצחק היה בדור כ"א מבריאת העולם וצידד הוא יתברך בשם זה שהוא עולה במספר כ"א לחשוב את הקץ משנולד יצחק שהיה בדור כ"א.

ולפי מה שפרשתי יש לפרש הא דכתיב בפרשת ואתחנן כי תוליד בנים וגו' העדותי בכם היום כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ וגו' לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון לכאורה נראה דכי השמד תשמדון קרא יתירא הוא מדכתיב ברישא דקרא כי אבד תאבדון וכיון שנאבדין חלילה מהו עוד כי השמד תשמדון ונראה שהוא יתברך רמז להן לישראל שלא יחטאו כיון שעדיין יש לו עליהן ארבעה חלקי השיעבוד אשר גזר עליהן דהיינו מספר פ"ו ארבעה פעמים סך הכל שמ"ד שנים והן שמורין בידו לארבע גליות והיינו דקאמר כי השמד תשמדון פירוש אותו שמ"ד שנים שמוטלים עליכם תשמדון על ידיהן אם תשחיתו שיבא משקל הצרות תכוף זה אחר זה ובקושי עד תשמדון. ומהאי טעמא אשכחן בכמה מקומות בש"ס שגזרו העובדי כוכבים ומזלות גזירה על ישראל רמז לאותן שמ"ד שנים.

צ"ב ע"א דאלמלא עליא לא מתקיימין איתכליא נראה